

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta

Katedra občanské výchovy a filozofie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Pojetí totality v díle George Orwella

The concept of totalitarianism in the works of George Orwell

Bc. Štěpán Pelán

Vedoucí práce: PhDr. Josef Straceny, CSc.

Studijní program: Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů pro základní a střední školy

Studijní obor: Anglický jazyk - Základy společenských věd

2020

Prohlášení:

Odevzdáním této diplomové práce na téma Pojetí totality v díle George Orwella potvrzuji, že jsem ji vypracoval pod vedením PhDr. Josefa Straceného, CSc. samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 28. 3. 2020

Poděkování:

Na tomto místě bych chtěl vyjádřit vděk a uznání panu doktorovi Stracenému za jeho trpělivost, svědomitost, neobyčejnou ochotu a vstřícnost při vedení této diplomové práce. Dále bych těmito řádky rád vzdal hold svým rodičům Ivaně a Josefovi, bez jejichž všeobjímající podpory by tato práce nikdy nevznikla.

ABSTRAKT

Tato diplomová práce si klade za cíl charakterizovat způsob, jakým George Orwell nazíral na totalitu a která ji ve svých dílech vyobrazoval. Stěžejní částí je analýza charakteristických rysů totalitních režimů v Orwellových nejvýznamnějších dílech *1984* a *Farma zvířat*. Pro hlubší porozumění Orwellovu náhledu na totalitní režimy je také blíže pojednáno o jeho životě a událostech, které jeho politické smýšlení formovaly.

Kromě výše zmíněného je součástí práce také obecná charakteristika typických rysů totalitarismu a obecně platných principů v rámci totalitních režimů, přičemž je odkazováno na historicko-politický kontext dvacátého století vybraných států, kupříkladu SSSR, Německa nebo Československa. Tato část je následována analýzou vybraných děl autorů, kteří se totalitou zabývali z pozic politické teorie, například Hannah Arendtové, F. A. Hayeka, Zbigniewa Brzezinského či Ernsta Jüngerera.

Přestože George Orwell tíhl k levici a označoval sám sebe jako socialistu, jakoukoliv formu totalitní vlády striktně odmítal a, jak v jedné ze svých esejů napsal, velkou část jeho díla tvoří protitotalitně zaměřená literatura. Jeho ostře vyhraněný názor na totalitarismus se začal rodit během Španělské občanské války, jíž se aktivně zúčastnil. Tam se také poprvé setkal s totalitními praktikami Sovětského svazu, který ve zmiňovaném ozbrojeném konfliktu sehrál svou roli. Od návratu ze Španělska se jeho kritické stanovisko vůči totalitě již nezměnilo.

KLÍČOVÁ SLOVA

Totalita, tajná policie, Sovětský svaz, 1984, Farma zvířat

ABSTRACT

The aim of this thesis is to characterize the way George Orwell viewed the totalitarianism and how he portrayed this phenomenon in his works. The fundamental part is an analysis of the characteristics of totalitarian regimes in Orwell's most important works *1984* and *Animal Farm*. For a deeper understanding of Orwell's view of totalitarian regimes, his life and the events that shaped his political thinking were also discussed in more detail.

In addition to the aforementioned, the work also includes a general characteristic of the typical features of totalitarianism and general principles of totalitarian regimes, referring to the historical and political context of the twentieth century of selected states, such as the USSR, Germany or Czechoslovakia. This section is followed by an analysis of selected works by authors who dealt with totalitarianism from the view of political theory, such as Hannah Arendt, F.A. Hayek, Zbigniew Brzezinski and Ernst Jünger.

Though George Orwell described himself as a leftist and a socialist, he strictly rejected any form of totalitarian rule, and, as he wrote in one of his essays, much of his work was anti-totalitarian. His attitude towards totalitarianism began to emerge during the Spanish Civil War, in which he actively participated. There he also met for the first time the totalitarian practices of the Soviet Union, which played a role in the armed conflict. Since his return from Spain, his critical approach to totalitarianism did not change.

KEYWORDS

Totalitarianism, *Animal Farm*, *1984*, The Soviet Union, the secret police

Úvod	8
1. Charakteristické rysy totality	9
1. 1.Pojem totalitarismus	9
1. 2.Vůdce a masová politická strana.....	10
1. 3.Totalitní nástroje moci	11
1. 3. 1.Propaganda	12
1. 3. 2.Cenzura.....	14
1. 3. 3.Tajná policie	15
1. 3. 4.Likvidace politických nepřátel a vykonstruované procesy.....	16
1. 3. 5.Tábory nucené práce.....	18
1. 3. 6.Faktor strachu	19
1. 3. 7.Permanentní dohled	20
1. 3. 8.Fenomén fiktivního nepřítele	21
1. 4.Volby	23
1. 5.Plánovaná ekonomika.....	24
2. Pojetí totality vybranými autory.....	26
2. 1. Hannah Arendtová.....	26
2. 1.1.Definice totality	26
2. 1. 2.Pojetí totalitní ideologie	27
2. 1. 3.Aspekt atomizace společnosti	27
2. 1. 4.Rozdělení moci a fenomén masové politické strany.....	28
2. 1. 5.Stěžejní úloha mas	28
2. 1. 6.Propaganda.....	29
2. 1. 7.Vnitřní pohyb totalitního hnutí	30
2. 1. 8.Terror.....	30
2. 1. 9.Banalita zla.....	31
2. 1. 10.Bolševismus a nacismus	32
2. 1. 11.Pojetí reality a objektivního nepřítele	33
2. 2.C. J. Friedrich a Z. Brzeziński.....	34
2. 2. 1.Koncept totality.....	34
2. 2. 2.Ideologie	34
2. 2. 3.Jedna vládnoucí strana	35
2. 2. 4.Terror.....	35
2. 2. 5.Monopolní kontrola sdělovacích prostředků	36
2. 2. 6.Monopol ozbrojených sil	37

2. 2. 7. Centrálně řízená ekonomika	37
2. 3. Friedrich August von Hayek.....	37
2. 3. 1. Pojetí svobody.....	38
2. 3. 2. Morálka	38
2. 4. Ernst Jünger	39
2. 4. 1. Stoprocentní volební účast.....	39
2. 4. 2. Volba proti režimu	40
2. 4. 3. Nezbytnost policie	42
3. George Orwell.....	44
3. 1. Orwellův život do WWII	44
3. 2. Čtyřicátá léta	46
3. 3. Orwellovo politické smýšlení	47
4. Rozbor Orwellových děl	50
4. 1. Farma zvířat.....	50
4. 1. 1. Hlavní postavy	51
4. 1. 2. Třídní nerovnost.....	53
4. 1. 3. Jazyk a vzdělání	55
4. 1. 4. Propaganda.....	56
4. 1. 5. Fenomén veřejného nepřítele	57
4. 1. 6. Likvidace politický nepřátel.....	57
4. 1. 7. Policie.....	58
4. 1. 8. Výchova	59
4. 1. 9. Vůdce.....	60
4. 1. 10. Shrnutí.....	60
4. 2. 1984.....	61
4. 2. 1. Obraz světa v 1984	61
4. 2. 2. Pravda.....	62
4. 2. 3. Propaganda.....	63
4. 2. 4. Veřejný nepřítel.....	64
4. 2. 5. Rozvrstvení společnosti	65
4. 2. 6. Permanentní dohled	66
4. 2. 7. Ideopolicie	67
4. 2. 8. Výchova mládeže.....	68
4. 2. 9. Vůdce.....	68
4. 2. 10. Sexualita.....	69
4. 2. 11. Jazyk	69

4. 2. 12. Shrnutí	71
4. 3. Interpretace <i>1984</i>	72
4. 4. Využití Orwellových děl ve výuce ZSV	72
4. 4. 1. Politologie	73
4. 4. 2. Filosofie.....	74
Závěr.....	75
Seznam použitých informačních zdrojů	76

Úvod

Vybrané téma diplomové práce spojuje mé tři oblasti zájmu – angličtinu, kterou studuji, vyučuji a miluji, George Orwella jakožto mého oblíbeného anglicky píšícího autora a problematiku totality a totalitních režimů, která mě zajímá již poměrně dlouhou dobu. Věřím tedy, že psaní této diplomové práce pro mě bude podnětné, přínosné a posune mě na mé cestě za poznáním ve všech zmíněných oblastech.

Tato diplomová práce, nesoucí název Pojetí totality v díle George Orwella, bude rozdělena do tří hlavních celků, které na sebe budou vzájemně navazovat. První část si klade za cíl v obecné rovině představit pojem totality, její základní rysy a principy, které budou paralelně ilustrovány v rámci historického kontextu dvacátého století, konkrétně bude odkazováno zejména na nacistické Německo, Sovětský svaz za Stalinovy vlády a poúnorové Československo.

V následující části bude o totalitarismu hovořeno s odkazem na vybrané politické teoretiky, kteří o této problematice pojednávali. Zmíněna bude kupříkladu Hannah Arendtová, Friedrich August von Hayek či Zbigniew Brzezinski.

Těžištěm práce je pak část poslední, v níž bude pojednáno o Georgi Orwellovi, jeho životě a politické orientaci, která je pro pochopení jeho děl naprosto klíčová. Následně budou analyzovány dvě Orwellova stěžejní díla *Farma zvířat* a *1984*. Hlavní pozornost bude věnována Orwellovu zachycení a vyobrazení charakteristických rysů totalitarismu, které byly popsány v první a druhé části práce. Okrajově bude také zmíněna problematika interpretace a samotného záměru Orwellova díla, stejně tak možnosti využití těchto děl při výuce společenských věd.

1. Charakteristické rysy totality

V úvodní části práce bude pojednáno o základních rysech charakteristických pro totalitní vládu v obecné rovině. Cílem této části je poskytnout čtenáři vhled do problematiky totality a demonstrovat její paušálně platné principy a znaky. Tyto charakteristické aspekty a nástroje totalitní vlády budou demonstrovány zejména na příkladech nacistického Německa, dále pak Sovětského svazu v období Stalinovy vlády a v neposlední řadě éry reálného socialismu v Československu.

1.1. Pojem totalitarismus

Totalitarismus, v angličtině totalitarianism, je politický koncept, který se dá v nejobecnější rovině popsat jako vláda jedné strany. Ta koncentruje veškerou moc ve státě, snaží se ji upevňovat a systematicky potlačovat veškeré, zejména ideologické odpůrce. Definovat by se dal následovně:

„Totalitarismus je forma vládnutí, která nepovoluje žádnou individuální svobodu a snaží se dosáhnout úplného podřízení obyvatel vůči autoritě státu.“¹

Koncept totalitarismu spatřil světlo světa ve dvacátých letech minulého století. Pojem zavedl výmarský právník a akademik Carl Schmitt, který v originále užíval pojmu *Totalstaat*.² V téže době byl termín používán také Benitem Mussolinim, jenž doslova řekl: *„Všechno v rámci státu, nic mimo stát a nic proti státu.“³*

O hlubším vhledu do jádra této problematiky, tedy samotného pojetí totalitarismu, bude pojednáno v další části práce, kde bude odkazováno na vybrané autory z oblasti politické teorie. Následující podkapitoly se budou věnovat jednotlivým základním rysům totality a ilustraci těchto aspektů v rámci historického kontextu dvacátého století ve vybraných státech.

¹ Totalitarianism. *Encyclopaedia Britannica* [online]. [cit. 2019-02-10]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/totalitarianism>

² SCHMITT, Carl. *The concept of the political*. Chicago, 1996, s. 22

³ Everything Within the State, Nothing Against the State, Nothing Outside the State: Toward the History of Everyday Life in Fascist Italy. *Villa La Pietra* [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://lapietra.nyu.edu/event/everything-within-the-state-nothing-against-the-state-nothing-outside-the-state-toward-the-history-of-everyday-life-in-fascist-italy/>

1. 2. Vůdce a masová politická strana

Charakteristickým rysem totalitní vlády je silný vůdce v čele strany. Ten je nejen její tváří navenek, ale také osoba, která o věcech de-facto rozhoduje, je nejmocnější mezi mocnými a její slovo je tím posledním a nezpochybnitelným. Jako typické příklady silných vůdců mohou posloužit Adolf Hitler, Josef Stalin nebo Mao Ce-tung.

V rámci popisu Stalinových a Hitlerových metod vládnutí je na místě předeslat, že ač byl každý z nich stoupenec zcela jiné politické ideologie (extrémní nacionalismus na straně jedné a komunismus na straně druhé), jejich praktiky byly v mnohém velmi podobné.

Kult osobnosti, který tito diktátoři budovali, dosahoval absurdních rozměrů a otázka, nakolik bylo jejich vnímání sebe sama v mezích racionálního uvažování, se zdá být na místě. Obraz vůdčí osoby v čele strany však má v obecné rovině hlubší smysl. Masy lidí rády následují silného, charismatického jedince, který představuje ztělesnění revolučních změn, zničení starých pořádků a příslib lepších časů. Často bývá obdivován, milován a uctíván – zejména v období jeho nástupu k moci.

První muži ve straně typicky disponují určitými charakterovými vlastnostmi, které jim umožňují stanout na samém vrcholu mocenské hierarchie a po kratší či delší časové údobí na něm setrvat.

Již zmíněný Hitler poslouží jako nejzřejmější příklad. Jeho hlavní zbraní bylo neobyčejné charisma, doprovázené řečnickým talentem a schopností strhnout masy na svou stranu. Německo po první světové válce sužovala nezaměstnanost, podniky krachovaly ve velkém a nespokojenost lidí rostla.⁴ Hitler tedy představoval novou naději, zlepšení ekonomické situace i statusu Německa v Evropě. Zároveň způsob, jakým jednal se svými podřízenými a zejména pak s odpůrci a nepřáteli, byl naprosto nevybíravý.

Stalin v tomto ohledu nezůstal svému nepříteli v rámci druhé světové války nic dlužen. Příkladem budiž takzvaná Velká čistka, během níž se sovětský vůdce vypořádal s velkým množstvím svých nepřátel uvnitř strany i mimo ni a upevnil tak svou pozici. „*V letech 1936 – 1938 bylo zhruba 1,6 milionu lidí zatčeno, 700 000 zastřeleno a neznámý počet lidí zemřel v důsledku mučení NKVD.*“⁵

⁴ SHIRER, William L. *Vzestup a pád Třetí říše: dějiny nacistického Německa*. 2019, s. 16

⁵ KHLEVNIUK, Oleg. *Stalin: new biography of a dictator*. 2015, s. 151

Mao Ce-tung podle některých zdrojů oba výše zmíněné diktátory v těchto nelichotivých statistikách dokonce předčil. Počet lidských životů, které za vlády Maa vyhasly, se odhaduje na 30 až 70 milionů.⁶

Ač tito diktátoři stáli na samém vrcholu pomyslné mocenské pyramidy, neopírali se pouze o svůj kult osobnosti, nýbrž také o masovou politickou stranu, v jejímž čele stáli. Ta měla zpravidla velmi silnou členskou základnu a skrze masivní propagandu slibovala lidem rychlá, líbivá a velmi často neproveditelná řešení komplexních celospolečenských problémů. Stejně tak zpravidla velmi dobře věděla, kdo je společenským nepřítelem či viníkem jakéhokoliv závadného stavu a neváhala jej veřejně diskreditovat.

Typickým příkladem masové strany je Hitlerova NSDAP. Ta voličům ochotně slibovala řešení problémů, které poválečné Německo sužovaly nejvíce. Hitler ve svých plamenných projevech proklamoval mimo jiné oživení ekonomiky a znovunavrácení Německa mezi evropskou a světovou elitu.⁷

Za zmínku stojí také exponenciálně rostoucí členská základna strany. Zatímco na konci roku 1919 měla strana pouhých 60 členů, v roce 1930 to už bylo téměř 400 000. Na sklonku roku 1933 pak čítala přibližně 3 900 000 stoupenců. V témže roce také strana opanovala březnové volby, v nichž obdržela neuvěřitelných 43,9% hlasů.⁸

1. 3. Totalitní nástroje moci

Totalitní vláda se opírá o řadu nástrojů, jimiž upevňuje svou moc. Některé působí preventivně proti potenciálním nesouhlasným myšlenkám, jiné mají za cíl již přímo umlčet hlasy lidí vystupujících proti režimu. Tyto nástroje se vzájemně doplňují a jdou prakticky ruku v ruce. Níže zmíněné a popsané fenomény budou také demonstrovány v další části diplomové práce v kontextu Orwellova díla.

⁶ FENBY, Jonathan. *Modern China: the fall and rise of a great power, 1850 to the present*. 2008, s. 351

⁷ SHIRER, William L. *Vzestup a pád Třetí říše: dějiny nacistického Německa*. 2019, s. 43

⁸ FULBROOK, Mary. *A concise history of Germany*. 2004, s. 112

1. 3. 1. Propaganda

Propaganda je jedním z pilířů totalitní vlády. Obecně ji lze definovat jako soubor více či méně nepravdivých nebo zavádějících informací a proklamací, které jsou využity k ovlivnění obyvatel, prezentované selektivním a účelovým způsobem. Toto je doprovázeno užitím vhodně zvolených jazykových prostředků tak, aby tyto informace vyvolávaly emoční odezvu a ovlivňovaly masy.⁹ Propaganda tak hrála významnou roli kupříkladu v nacistickém Německu, kde Hitler dokonce nechal zřídit ministerstvo propagandy, jehož vedením pověřil Josefa Goebbelse.

Prakticky Hitlerovi sloužila propaganda k tomu, aby Německo vždy dobře vědělo, kdo je veřejným nepřítelem a proč je tedy třeba proti němu zakročit. Například komunisté, kteří byli vnímáni jako jedni z nepřátel říše, byli po roce 1933 posíláni do koncentračních táborů jako první.¹⁰ Nacistická propaganda tehdy označila komunisty jako „rudé podlidi.“¹¹ Goebbels například obratně využil smrti Horsta Wessela, německého nacisty zabitého v roce 1930 dvěma členy komunistické strany, jako nástroj proti komunistické straně jako takové.¹²

Daleko výraznějším trnem ve Führerově oku však byli židé. V důsledku této skutečnosti byli židé ostrakizováni a propagandou diskreditováni. Hitler vyhlásil, že je třeba vyhladit „židovský bolševismus.“¹³ Stanovil také tři neřesti židovského marxismu – demokracie, pacifismus a internacionalismus¹⁴. Židé byli také spojováni s bolševismem, komunismem a marxismem.¹⁵

V Sovětském svazu byla propaganda taktéž stěžejním nástrojem moci. Obzvláště důležitým cílem byly děti, přesněji řečeno jejich ovlivňování žádoucím způsobem. Vznikaly organizace jako Mladí pionýři nebo Komsomol, které razily myšlenku, že výchova dětí je kolektivní záležitostí a zavrhovali názor, že by snad měla být v rukou rodičů.¹⁶

⁹ Propaganda. *Encyclopaedia Britannica* [online]. [cit. 2019-05-01]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/propaganda>

¹⁰ SHIRER, William L. *Vzestup a pád Třetí říše: dějiny nacistického Německa*. 2019, s. 56.

¹¹ BURLEIGH, Michael. *The Third Reich: a new history*. 2001, s. 144

¹² SIEMENS, Daniel. *The making of a Nazi hero: the murder and myth of Horst Wessel*. 2013, s. 143

¹³ KERSHAW, Ian. *Hitler: 1836-1945*. 2003, s. 257

¹⁴ Tamtéž, s. 259

¹⁵ Tamtéž, s. 303

¹⁶ BRENT, Jonathan. *Stalin's Last Crime*. 2004, s. 191

Organizace Mladí pionýři hrála zásadní roli v indoktrinaci dětí. Bylo jim vštěpováno, že je třeba být nekompromisní v boji proti nepřítelům, kteří se snaží rozvrátit socialismus, což bylo považováno za důležitější než jakékoliv rodinné vazby. Takto byl kupříkladu propagandou využit příběh Pavla Morozova, třináctiletého chlapce, který udal svého otce NKVD a byl následně svou rodinou zabit. Morozov byl oslavován jako hrdina a mučedník, z něhož si všichni měli brát příklad.¹⁷

Pojem třídní nepřítel byl v sovětské propagandě taktéž velmi skloňovaný. Jednalo se o pojem s poměrně širokým významem, jelikož prakticky zahrnoval každého, kdo se v očích režimu jevil jako nepohodlný. Stalinovi byla v obecné rovině největším trnem v oku buržoazie - prakticky tedy každý, kdo měl nějaký kapitál a soukromě podnikal či vlastnil výrobní prostředky, stejně tak bohatí rolníci neboli kulaci.¹⁸

Stalin využíval k propagandě prakticky všechna dostupná média. Rádio se ukázalo jako výborný prostředek, jelikož skrze něj se požadované informace dostaly i k negramotným obyvatelům. Radiové přijímače byly často umístovány na veřejná místa, kam si rolníci povinně chodili poslechnout zprávy. Tato veřejná místa byla také využívána k výlepu prorežimních plakátů.¹⁹

Filmy, o kterých bude později hovořeno v rámci cenzury, hrály v rámci propagandy významnou roli. Často se kupříkladu točily krátké snímky, které poukazovaly na utrpení způsobené nacisty. Příkladem budiž film s názvem *Dívka číslo 217*, který popisuje příběh ruské dívky, již zotročila německá rodina.²⁰

V Československu měla propaganda také nemalou důležitost a byla velmi patrná prakticky na každém kroku běžného občana. Mimořádně účinným nástrojem ideologické propagandy byla Československá televize. Ta pracovala podle pokynů nejvyššího vedení strany. Od poloviny 70. let byl dokonce ústřední ředitel Československé televize členem Ústředního výboru Komunistické strany Československa.²¹

Jedním ze stěžejních nástrojů propagandy v rámci televizního vysílání pak bylo zpravodajství. Skrze něj byl divákovi svět od nás na západ líčen velice negativně, zatímco

¹⁷ FIGES, Orlando. *The Whisperers: Private Life in Stalin's Russia*. 2002, s. 20-31

¹⁸ BRENDON, Piers. *The dark valley: a panorama of the 1930s*. 2000, s. 12

¹⁹ RHODES, Anthony. *Propaganda: The art of persuasion: World War II*. 1976, s. 212

²⁰ Tamtéž, s. 219

²¹ Ideologická propaganda v ČS televizi. *Totalita.cz* [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/ip/tp.php>

o Sovětském svazu, tedy našem učiteli a velkém vzoru, se mluvilo v superlativech. Život v něm byl vykreslován jako šťastný, idylický a hodný následování.²²

1.3.2. Cenzura

Cenzura jde ruku v ruce s propagandou. Absence relevantních informací obyvatel zásadním způsobem přispívá k upevnění a udržení moci. V období třetí říše již zmíněné ministerstvo propagandy rozhodovalo o tom, kteří umělci, vědci, hudebníci a spisovatelé budou zakázáni a mnohdy veřejně zdiskreditováni. Často se jednalo o samotné německé autory, kteří však nebyli protagonisté režimu.²³

S cenzurou literatury v Německu se pojí také pojem pálení knih. Knihy autorů, kteří byli považováni za ideologicky závadné, byly veřejně páleny před zraky přihlížejících lidí. Jednalo se zejména o levicově orientované, demokratické a židovské autory.²⁴

V období Stalinismu byla cenzura taktéž velmi běžnou praxí. Bylo naprosto vyloučeno, aby jakákoliv forma umění, byť jen minimálně, hanila režim nebo proti němu vystupovala. Povolena byla pouze ta díla, která byla ideologicky v souladu se stranickou propagandou a komunismus, potažmo Stalina samotného, vyzdvihovala a oslavovala.

Stalin sám tak mnohdy rozhodoval o tom, které filmy mohou a nemohou být promítány, o jejich úpravách, případně perzekuci tvůrců snímků, které považoval za zcela nežádoucí. Příkladem budiž režisérka Margarita Barskaia. Jelikož byl její film *Otec a syn* shledán filmovým kritikem nevhodným, byl stažen z kin a Barskaia byla následně zatčena a deportována do gulagu, kde také zemřela.²⁵

Takto extrémních případů popravených režisérů však nebylo mnoho. Přispěl k tomu i fakt, že Stalin, navzdory tomu, že měl filmy ve velké oblibě, nebyl v této problematice nikterak hluboce vzdělaný. Měl za to, že režisér je pouze jakýsi technik, který vykonává instrukce a drží kameru v určitém úhlu. Právě díky této nedostatečné Stalinově znalosti

²² Ideologická propaganda v ČS televizi. *Totalita.cz* [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/ip/tp.php>

²³ PETER, Adam. *Art of the Third Reich*. 1999, s. 121-122

²⁴ BRACHER, Karl Dietrich. *The German Dictatorship*. 1970, s. 95

²⁵ KENEZ, Peter. *Cinema and Soviet Society: From the Revolution to the Death of Stalin*. 2001, s. 139

filmového průmyslu režiséři obvykle nebyli považováni za osoby výlučně odpovědné za film jako celek, tím pádem „až na pár výjimek“ přežili.²⁶

Ani socialistické Československo se bez cenzury neobešlo. Kultura se v zásadě stala nástrojem propagandy, jelikož velebila režim a upevňovala moc strany. Umělci tvořili poměrně specifickou část populace, jelikož jako jedni z mála nemuseli mít ve svém občanském průkazu potvrzení o zaměstnání.²⁷

Režim k umělcům nechoval přílišnou důvěru a bylo proto třeba neustále kontrolovat, jakým směrem se jejich tvorba ubírá. Pokud se příliš odchýlili od vhodné tematiky, případně si dovolili režim jakkoliv kritizovat, jejich díla přestala být vydávána a režim proti nim podnikal další kroky. Smutným příkladem je příběh režiséra a divadelního teoretika Jiřího Frejky, který v roce 1952 neunesl kritiku a nátlak ze strany režimu a dobrovolně si vzal život.²⁸

Vznikaly také seznamy zakázané literatury, kam patřila celá řada významných spisovatelů. Jejich díla nesměla být vydávána a nebylo také žádoucí je vlastnit. Jelikož ale byla tato díla velmi žádaná, kolovala mezi lidmi a docházelo k jejich tajnému podomáckému přepisování na psacích strojích. Mezi tyto patřili například Ludvík Vaculík, Bohumil Hrabal či Jaroslav Seifert. Příkladem stíhaných spisovatelů je také Jan Zahradníček, který režim ve své poezii ostře kritizoval. Byl obviněn a ve vykonstruovaném procesu odsouzen ke třinácti letům vězení.²⁹

1. 3. 3. Tajná policie

Tajná policie je dalším z nástrojů totalitní vlády. V různých formách se vyskytovala v nacistickém Německu, Sovětském svazu i ČSSR. Cíl byl ovšem vždy stejný – najít politické nepřátele a zlikvidovat je.

V nacistickém Německu známe tajnou policii pod zkratkou gestapo, což je zkratka pro Geheime Staatspolizei, neboli tajná státní policie. Gestapo mělo, podobně jako NKVD a StB, za úkol detekovat a ničit jakékoliv reálné i potenciální odpůrce režimu.

²⁶ KENEZ, Peter. *Cinema and Soviet Society: From the Revolution to the Death of Stalin*. 2001, s. 139

²⁷ Pronásledování inteligence a kultury. *Totalita.cz* [online]. [cit. 2019-08-17]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/pik/pik.php>

²⁸ ČERNÝ, Jindřich. *Osudy českého divadla po druhé světové válce*. 2007, s. 329

²⁹ ZEJDA, Radovan. *Byl básníkem!: život a dílo Jana Zahradníčka*. 2004, s. 42

Vyšetřovací metody standardně zahrnovaly různé formy vydírání a vyhrožování za účelem vynucení přiznání vyslychaných. Pokud ani tyto metody nepřinesly kýžený výsledek, následovaly různé druhy mučení. Celý proces byl ještě pojištěn smyšlenými důkazy. Zvláště drsného zacházení se pak dostávalo židům.

Tyto vyšetřovací metody přinášely výsledky. Mučení byl schopen vydržet jen zlomek vyslychaných lidí a gestapo tudíž přicházelo k potřebným informacím. Díky jednotlivým obětem tak bylo mnohdy schopno postupně rozkrýt celou organizační síť daného protirežimního uskupení.³⁰

V Sovětském svazu tuto úlohu plnila instituce nesoucí zkratku NKVD neboli národní výbor vnitřních záležitostí. Později tuto funkci přebralo KGB, tedy výbor státní bezpečnosti. NKVD bylo Stalinovým hlavním nástrojem při již zmiňované Velké čistce v letech 1937-1938. V této době byly například užívány k popravám lidí bez soudu pojízdné plynové komory.³¹

V ČSSR fungovala tajná policie pod zkratkou StB neboli státní bezpečnost. Tato civilní složka měla velmi rozsáhlé pravomoci a byla také hlavním nástrojem represe. Její metody byly velmi nevybíravé – docházelo k odposlouchávání telefonů, výslechům, falšování důkazů proti obviněným, raziím a nejrůznějším smyšleným obviněním, často z rozvracení republiky.³² Vše jako záminka pro likvidaci politických nepřátel – skutečných i domnělých.

1. 3. 4. Likvidace politických nepřátel a vykonstruované procesy

Při vůdcově cestě na vrchol a následnému upevňování moci je obvykle nezbytné zbavovat se vlivných, nejčastěji politických nepřátel. V případě, že se jednalo o takřikajíc „velké ryby“, nebylo možné se jich jednoduše zbavit bez jakéhokoliv vysvětlení.

Ačkoliv nacistické Německo, SSSR i Československo (zejména v době temných padesátých let) potíraly vlivné nepřátele s obdobnou vehemencí, jisté rozdíly je mezi jejich praktikami možné pozorovat.

³⁰ GELLATELY, Robert. *The Gestapo and German Society: Enforcing Racial Policy 1933-1945*. 1992, s. 51

³¹ ALBATS, Yevgenia. *The State Within a State: The KGB and Its Hold on Russia*. 1994, s. 101

³² Závěrečná zpráva vyšetřovací komise Federálního shromáždění pro objasnění událostí 17. listopadu 1989. *Psp.cz* [online]. [cit. 2019-01-28]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1990fs/tisky/t1236_01.htm

Hitler upevňoval svou mocenskou pozici po jmenování říšským kancléřem v roce 1933 a bylo třeba se zbavit některých nepřátel - mezi nimi například velitele SA Ernsta Röhma. V tomto případě, podobně jako v celé řadě dalších, nedošlo k žádnému soudu. Hitler své odpůrce nechal jednoduše povraždit. Tato událost vešla do historie pod názvem Noc dlouhých nožů. Jelikož operace takto velkého rozsahu nemohla zůstat bez povšimnutí, bylo třeba ji vysvětlit. Za zmínku stojí způsob, jakým Hitler ospravedlnil masové a chladnokrevné vraždění. V německém rozhlase pronesl následující slova:

„Pokud se mě někdo ptá, proč jsem se v dané věci neobrátil na soudy a nepostupoval standardním způsobem, pak mohu říci jen toto: Jsem zodpovědný za osud německého národa, a tak jsem se stal vrchním soudcem. Vydal jsem rozkaz k popravení těch velezrádců... Necht' tento národ ví, že jeho existence závisí na vnitřním pořádku a bezpečí, a že nemůže být ohrožen ničím neposlušností. Necht' je známo, že kdokoliv se pokusí tento národ ohrozit, pohledí smrti zpráma do očí.“³³

Stalin k potlačování svých vlivných nepřátel využíval velmi často soudní procesy, při kterých padala smyšlená obvinění. Jelikož i justiční systém byl řízen „shora“ a do značné míry ovlivňován rozhodnutími strany, neměli obvinění příliš mnoho nadějí na spravedlivý soud. Soudní procesy byly mnohdy vykonstruované, svědci ovlivnění, sami obžalovaní nuceni po krutém mučení nazpaměť odříkat naučenou výpověď před soudem, který byl v některých případech veřejný. Příkladem budiž tzv. Moskevské procesy v rámci Velké čistky v SSSR. Ty byly namířeny primárně proti takzvaným Trockistům a členům tzv. pravého křídla.³⁴ Při nich byli popraveni někteří významní Stalinovi političtí kritici a odpůrci.

V ČSR se nejvíce takovýchto procesů konalo na počátku padesátých let. Pozoruhodný je případ Rudolfa Slánského, který zastával dlouho dobu pozici druhého muže ve straně – hned po Klementu Gottwaldovi. Jelikož však bylo třeba, dle nařízení z Moskvy, najít rozvratné živly i ve vlastních řadách, začala se kolem Slánského stahovat smyčka. Ten byl následně obviněn, ve vykonstruovaném procesu shledán vinným z „trockistických, titoistických a sionistických aktivit ve službách amerického imperialismu“³⁵ a následně oběšen.

³³ SHIRER, William L. *Vzestup a pád Třetí říše: dějiny nacistického Německa*. 2019, s. 226

³⁴ LINZ, Juan. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. 2000, s. 61

³⁵ BRENT, Jonathan. *Stalin's Last Crime*. 2004, s. 232

Stejně dopadly i další špičky z řad komunistických funkcionářů, z nichž většina byla židovského původu – například Otto Fischl nebo Bedřich Geminder. V tomto ohledu se nejednalo o shodu okolností. Ze čtrnácti obžalovaných bylo celých 11 židovského původu.³⁶ V té době se totiž ve východním bloku začala rozmáhat antisemitská propaganda z důvodu toho, že nově vzniklý stát Izrael se odmítl připojit na stranu sovětů.³⁷

Podobná situace nastala i v dalších zemích východního bloku. Například v Maďarsku či Rumunsku byli takto obdobně odsouzeni velmi vysoce postavení straníční funkcionáři a v Bulharsku byl ve vykonstruovaném procesu odsouzen sám generální tajemník strany Trajčo Kostov.³⁸

Neméně známý je proces s Miladou Horákovou. Ta byla popravena již v roce 1950. Podobně jako v případě Slánského se jednalo o proces veřejný, při němž Horáková a další obžalovaní byli obviněni ze spiknutí a vlastizrady.

Doktorka Horáková byla odsouzena k smrti společně se třemi dalšími obžalovanými, konkrétně Janem Buchalem, Oldřichem Peclem a Závěšem Kalendrou. Mnoho významných osobností ze západu, mezi jinými Albert Einstein, Winston Churchill nebo Eleanor Roosevelt se přimlouvali za její život, ale rozsudky byly potvrzeny a exekuce vykonána.³⁹

1. 3. 5. Táboř nucené práce

Kromě trestů smrti a odnětí svobody bez spravedlivého soudu existoval také trest v podobě deportace do tábora nucené práce. V nacistickém Německu byla první takováto zařízení vybudována již v roce 1933, tedy krátce poté, co se Hitler stal říšským kancléřem.⁴⁰ V těchto táborech mohl skončit, podobně jako v gulazích, prakticky kdokoliv, kdo se zdál být nepohodlný nebo nebezpečný vůči režimu, nejčastěji se v nich však ocitaly

³⁶ BRENT, Jonathan. *Stalin's Last Crime*. 2004, s. 34

³⁷ Den, kdy začal proces s Rudolfem Slánským. *Stream.cz* [online]. [cit. 2019-07-11]. Dostupné z: <https://www.stream.cz/slavnedny/10004217-den-kdy-zacal-proces-s-rudolfem-slanskym-20-listopad>

³⁸ Tamtéž

³⁹ KAPLAN, Karel a PALEČEK Pavel. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. 2001, s.

61

⁴⁰ EVANS, Richard. *The Coming of the Third Reich*. New York, 2005. s. 344-345

takzvaně rasově nežádoucí elementy - především Židé, dále pak Romové, Srbové, Poláci, postižení lidé, homosexuálové a obecně pachatelé trestných činů.⁴¹

V Sovětském svazu se těmto táborům říkalo gulagy. Ty byly krutější formou táborů na našem území. Nejčastěji v gulagu končili bohatí rolníci odmítající kolektivizaci, avšak mohl v něm skončit jakýkoliv odpůrce režimu nebo pachatel kriminálního činu. Putovalo tam také mnoho jakkoliv nepohodlných obyvatel z anektovaných území. Toto platilo zejména pro Polsko. Podle některých odhadů se do gulagů dostalo několik set tisíc polských občanů.⁴²

Podmínky v těchto táborech byly nelidské. Nejčastěji lidé umírali na hlad, zimu, nemoci a velmi hrubé zacházení ze strany dozorců. Každý, komu zbývalo alespoň trochu síly a odvahy, se pokusil o útěk.⁴³

Obdobou tábora nucené práce byla násilná relokační – přestěhování mnohdy celých rodin do úplně jiné oblasti daleko od původního bydliště. V těchto mnohdy nehostinných končinách, zbaveni veškerého majetku, žili v nuzných podmínkách a byli nuceni k práci, převážně v zemědělství.⁴⁴

V Československu fungovaly tábory nucené práce (neboli TNP) od roku 1948, kdy byly uzákoněny.⁴⁵ Děsivým faktem je skutečnost, že pobytu v táboře nemusel nutně předcházet trestný čin – mnohdy se jednalo o preventivní opatření. Kdokoliv, kdo se režimu z jakéhokoliv důvodu znelíbil, se mohl v tomto zařízení ocitnout. Důvody byly různé, základem však byla jakákoliv činnost, která se dala interpretovat jako protirežimní.⁴⁶

1. 3. 6. Faktor strachu

Strach se dá považovat za jeden z vůbec nejmocnějších nástrojů totalitní vlády. Fenomén strachu je také velmi patrný ve všech třech popisovaných režimech.

⁴¹ EVANS, Richard. *The Coming of the Third Reich*. New York, 2005. s. 87-90

⁴² PROCH, Francizsek. *Poland's way of the cross 1939-1945*. 1987, s. 146

⁴³ KHLEVNIUK, Oleg. *Stalin: new biography of a dictator*. 2015, s. 120

⁴⁴ Tamtéž, s. 126

⁴⁵ KAPLAN, Karel. *Tábory nucené práce v Československu v letech 1948-1954*. 1992, s. 17

⁴⁶ Tamtéž, s. 21

Již zmíněný Hitlerův projev v rozhlase po Noci dlouhých nožů měl krom účelového vysvětlení a ospravedlnění vražd také ten efekt, že vyslal jasnou správu všem, kdo by snad měli v úmyslu smýšlet v rozporu s Hitlerovou představou o vedení státu. O praktikách Gestapa měl během krátké doby povědomí každý a nikdo si nemohl být jistý, zda se u něj doma neobjeví nezvaní hosté v dlouhých kabátech.

V SSSR byla situace velmi podobná. Zmíněné vykonstruované procesy s politickými odpůrci byly zpravidla veřejné a obvinění byli exemplárně potrestáni. Krom zbavení se nepřátel samotných bylo všem dáno na srozuměnou, co se stane, pokud se někdo uchýlí k protirežimní činnosti jakéhokoliv ražení.

V Československu byla z tohoto hlediska nejhorší padesátá léta. Tato doba je známa jako období podezřívání, zatýkání, zbavování se reálně i potenciálně nepohodlných lidí z pohledu režimu, a to i z řad komunistických funkcionářů.

Zmíněný vykonstruovaný proces s Rudolfem Slánským a dalšími členy vedení strany slouží jako relevantní příklad. Moskva tlačila na své satelity, aby ve svých řadách našly rozvratné živly a exemplárně je trestaly. Činila tak mimo jiné proto, že po vypovězení poslušnosti ze strany Titovy Jugoslávie bylo třeba upevnit vliv a moc SSSR ve východní Evropě. Proto tedy, aby každý věděl, jaký osud ho čeká, pokud se opováží smýšlet proti straně a režimu, bylo třeba najít nebo vymyslet nepřátele uvnitř strany a následně je co nejokázaleji zničit. Takříkajíc pro výstrahu všem.⁴⁷

Strach a nedůvěru mezi lidmi umocňovala síť udavačů a již zmíněná tajná policie. Nikdo nemohl vědět, komu se dá či nedá věřit, kdo koho udá, kdo má výše postavené a vlivné známé. Byla to doba, kdy poslouchat zakázaní rádio nebo přechovávat režimem zakázané knihy mohlo mít nedozírné následky - nejen pro toho kterého jedince, ale i pro celou jeho rodinu a okruh známých.

1. 3. 7. Permanentní dohled

Aspekt permanentního dohledu nad obyvateli značnou měrou jednak přispíval k výše zmíněné atmosféře plné strachu, podezřívání a nedůvěry mezi lidmi navzájem, ale také poskytoval režimu cenné informace o potenciálních problematicky smýšlejících či konajících občanech.

⁴⁷ PIPES, Richard. *Russia under the Bolshevik regime*. 1993, s. 243

Hitler v roce 1933 tlačil na prezidenta Hindenburga, aby podepsal takzvaný Dekret o požáru říšského sněmu. Tento dokument je považován za jeden z klíčových kroků k uzurpování moci ze strany nacistů, jelikož anuloval mnohá práva a svobody německých občanů a byl užit k legalizaci likvidace politických i jiných oponentů nacistické strany. Tento dokument také znamenal, že právo na soukromou komunikaci poštou nebo telefonicky ve svém důsledku pozbylo platnosti.⁴⁸ Hitler a potažmo jeho tajná policie tedy měli volné pole v odposlouchávání a sledování potenciálně nežádoucích osob.

V SSSR měl tento permanentní dohled nad obyvatelstvem na starost již zmíněný úřad NKVD. K zatčení stačil mnohdy pouhý anonymní tip od informátora, takže v bezpečí se nemohl cítit nikdy nikdo. Odposlouchávání a sledování bylo taktéž běžnou praxí NKVD.

V Československu budiž příkladem tohoto neustálého dohledu nad občany kontrola účasti na tradičním prvomájovém průvodu, který koresponduje se Svátkem práce. Ten můžeme označit za nejvýznamnější svátek komunistického režimu v Československu. Cílem tohoto svátku bylo na celonárodní úrovni demonstrovat jednotu a sílu komunistického režimu. Kromě účasti v průvodu, ideálně s nadšením a mávátky v ruce, se též od občanů očekávalo, že přispějí k výzdobě města, tedy si kupříkladu vylepí na okno československou, sovětskou a rudou vlajku.⁴⁹

Kromě demonstrace jednoty a spokojenosti národa tato akce skýtala, podobně jako jiné veřejné události, příležitost pro odhalení protirežimního smýšlení. Neúčast na průvodu či nevyvěšení vlajček bylo automaticky považováno za podezřelé jednání a mohlo vyústit v další sledování a postih v nejrůznější formě. Síť tajných udavačů fungovala ve věci detekce podezřelého či nestandardního počínání velmi spolehlivě.⁵⁰

1. 3. 8. Fenomén fiktivního nepřítele

Totalitní režimy své odpůrce a nepřátele ničí zpravidla velmi nevybíravě a přímočaře, nedá se ovšem říci, že by tak činily bezmyšlenkovitě a nahodile. Jelikož v některých případech nebylo možné se nepohodlné osoby nebo skupiny osob jednoduše

⁴⁸ SCHLINGENSIEPEN, Ferdinand. *Dietrich Bonhoeffer 1906-1945: Martyr, Thinker, Man of Resistance*. 2010, s. 119

⁴⁹ Ideologická propaganda. *Totalita.cz* [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/ip/ip.php>

⁵⁰ Tamtéž

násilně zbavit, bylo třeba využít alespoň zdánlivě legitimních prostředků. V mnohých případech režimu nepohodlní lidé nic fakticky protizákonného neprovedli, bylo proto nezbytné z nich takřikajíc nepřátele režimu vytvořit, a tím fakticky legalizovat jejich perzekuci.

Fiktivní nepřátelé byli v zásadě dvojího typu – vnější a vnitřní. Vnitřním nepřítelem se mohl stát každý jednotlivý občan, kterého bylo třeba odstranit, jelikož si dle propagandy vládnoucí strany kladl za cíl rozvracet stát. Vnější nepřítel přicházel zpoza hranic a mimo jiné, slovy strany, prostřednictvím špionů „ohrožoval blaho lidu.“

V nacistickém Německu byli dle propagandy hlavními nepřáteli židé. O jejich nešťastném osudu již bylo pojednáno v předchozích částech práce. Teorií odůvodňujících kořeny Hitlerovy nenávisti vůči tomuto etniku je mnoho. Jedna z nich vychází z Führerovo přesvědčení, že židé osnují konspiraci světového rozměru a bodnou Německo do zad při první příležitosti.⁵¹ Dalším, poněkud hmatatelnějším důvodem pro Hitlerovu nenávist byl jeho názor, že židé stojí za prohrou v první světové válce a obecně ekonomickým úpadkem Německa.⁵²

V SSSR byli Stalinovi trnem v oku prakticky všichni, kdo představovali potenciální nebezpečí. Krom politických odpůrců a rolníků sem patřila také takzvaná inteligence. Ve dvacátých a třicátých letech minulého století byly zhruba dva tisíce spisovatelů, intelektuálů a umělců uvězněny a na dalších tisíc pět set zemřelo ve vězení a koncentračních táborech.⁵³

Příkladem budiž ruský spisovatel a novinář Isaac Babel. Ten byl v roce 1939 zatčen a po nuceném doznání, na němž byla údajně patrná krvavá skvrna, označen za člena Trockistické organizace a špióna Francie a Rakouska. O rok později byl popraven.⁵⁴

Jak SSSR, tak Československo se stavěly velmi odmítavě ke kapitalismu, zemím západní Evropy a zejména Spojeným státům americkým, které často označovaly jako imperialisty a vykreslovaly je jako nebezpečné nepřátele státu.

⁵¹ Why did Hitler hate Jews. *Historyonthenet.com* [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.historyonthenet.com/why-did-hitler-hate-jews>

⁵² Tamtéž

⁵³ CONQUEST, Robert. *The great terror: a reassessment*. 2008, s. 295

⁵⁴ The History of Hell. *Independent* [online]. [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/the-history-of-hell-1567119.html>

Již zmíněný vykonstruovaný proces s Rudolfem Slánským pak demonstruje, jak v praxi tento fenomén fiktivního nepřítele fungoval v Československu. Jelikož bylo dle instrukcí z Moskvy žádoucí najít a popravit nepřítele lidu z řad vysokých funkcionářů strany, byl uměle vytvořen, obviněn a ve veřejném procesu souzen. Skutečnost, že byl tento proces, podobně jako mnohé další, veřejný, měla psychologický efekt na celou společnost.

Slánský byl mimo jiné obviněn z „aktivit ve službách amerického imperialismu.“⁵⁵ V tomto případě se tedy údajná činnost vnitřního, uměle vytvořeného nepřítele, přímo vztahuje k fiktivnímu nepříteli vnějšímu.

1. 4. Volby

Volby, pokud jsou v totalitním režimu vůbec vyhlášeny, nemají de facto žádný dopad na rozložení sil v politickém spektru. V Německu se v roce 1936 konaly parlamentní volby. NSDAP v nich získala všech 741 křesel v Reichstagu při volební účasti 99%.⁵⁶ Je nasnadě, že volby byly zmanipulovány a výsledek předem dán.

Za zmínku stojí také volby v SSSR v témže roce. Ačkoliv bylo původně oznámeno, že budou moci kandidovat i jiní než komunističtí kandidáti, bylo toto rozhodnutí v polovině roku změněno a osoby, které měly v úmyslu kandidovat, byly zadrženy. Zatýkáni kulminovalo v období těsně před volbami.⁵⁷

V komunistickém Československu bylo nepsaným pravidlem volit takzvaně manifestačně, tedy veřejně, bez úpravy volebního lístku za plentou. Kdo plenty využil, riskoval, že na něj bude pohlíženo jako na potenciálně nežádoucího, protože mohl na protest vhodit do urny neplatný hlas. V některých volebních místnostech se plenta dokonce ani nenacházela.⁵⁸

Otázka účasti či neúčasti ve volbách byla také komplexnější záležitostí, jelikož volební právo prakticky znamenalo také volební povinnost. Neúčast u voleb opět

⁵⁵ BRENT, Jonathan. *Stalin's Last Crime*. 2004, s. 209

⁵⁶ NOHLEN, Dieter a STÖVER Phillip. *Elections in Europe: a data handbook*. 2010, s. 762

⁵⁷ FITZPATRICK, Sheila. *Everyday Stalinism: Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s*. 2000, s. 179-182

⁵⁸ Volby v období 1946 - 1989. *Totalita.cz* [online]. [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/volby/volby.php>

implikovala potenciální nesouhlas s režimem a mohla vyústit v následnou nežádoucí pozornost strany. Volební účast tedy byla zpravidla velmi vysoká.⁵⁹

První volby po únoru 1948 poměrně jasně nastavily trend všech voleb následujících. Voleb se zúčastnilo 93,5% zapsaných voličů. Národní fronta Čechů a Slováků obdržela téměř 87% hlasů, zbylých zhruba 13% hlasů tvořily bílé lístky. Žádné další strany pochopitelně na výběr nebyly.⁶⁰

1. 5. Plánovaná ekonomika

Plánovaná, jinak také centrálně řízená ekonomika, je typickým ekonomickým systémem totalitních režimů. V tomto bodě není cílem tento systém vykreslit jako zcela negativní, spíše poukázat na způsob, jakým jde s totalitní vládou tak říkajíc ruku v ruce.

V plánované ekonomice nemá hlavní úlohu trh, jako tomu je v kapitalismu, nýbrž stát. Ten rozhoduje o tom, co, jak a v jakém množství se bude vyrábět. Podstatou tohoto typu hospodaření je společné vlastnictví výrobních prostředků, přičemž jejich soukromé vlastnictví je omezeno či zcela potlačeno.

Samotný termín plánovaná ekonomika souvisí s plánováním výroby statků na určitou dobu dopředu (známý je kupříkladu pojem pětiletka), aniž by byla brána v potaz reálná poptávka po daném typu statků či zboží.

V kontextu komunistického Československa nebylo ničím neobvyklým, že některého zboží byl akutní nedostatek, zatímco jiného naprosto nepochopitelný a poptávku nereflaktující přebytek. Jelikož trh nefungoval jako ukazatel a měřítko toho, po čem je reálná poptávka a vyrábělo se podle předem stanovených kvót, je tento stav pouze logickým vyústěním plánované ekonomiky.

Dalším negativním aspektem tohoto systému byla skutečnost, že za těchto podmínek se nikdo necítil motivován k práci. Jelikož byly prakticky všechny podniky majetkem státu a osobní vlastnictví ve výrobní a obchodní sféře takřka neexistovalo, zvýšené úsilí jakéhokoliv pracovníka nemělo žádný dopad na jeho osobní zisk, jelikož ve

⁵⁹ Volby v období 1946 - 1989. *Totalita.cz* [online]. [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/volby/volby.php>

⁶⁰ CHYTILEK, Roman a Jakub ŠEDO, ed. *Volební systémy*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav. 2004, s. 187

firmě či jakékoliv formě podnikání či službě neměl nikdo žádný vlastnický podíl. Tuto skutečnost podtrhoval aspekt rozebíraný v předchozím odstavci, jelikož bylo každému víceméně jasné, že ať se vyrobí konkrétního zboží více či méně, v národním měřítku ho bude stále akutní nedostatek či absurdní přebytek. Pracovní morálka tedy byla převážně velmi špatná.

Politický ekonom Robin Hahnel se k dané problematice vyjadřuje ve smyslu tom, že „v rámci centrálního plánování přirozeně necítily ani manažeři ani dělníci žádnou motivaci ke snaze o zlepšení celkové ekonomické situace“.⁶¹ Podle něj tento typ ekonomiky přežívá po delší období pouze díky skutečnosti, že je prosazován a udržován monopolní politickou mocí ve státě.

⁶¹ HAHNEL, Robin. *The ABCs of political economy: a modern approach*. 2002, s. 262

2. Pojetí totality vybranými autory

V následující části bude na totalitu nahlíženo z pohledu vybraných autorů zabývajících se totalitními režimy a totalitou na poli politické teorie. Vypíchnuty budou určité znaky a principy, které korespondují jak s úvodní historicko-fakticky pojatou částí, tak s následnou analýzou pojetí totality v samotném Orwellově díle.

2. 1. Hannah Arendtová

Americká filosofka a politická teoretička s německými kořeny je dodnes považována za jednoho z nejvýznamnějších politických teoretiků dvacátého století. Ve známost vešla zejména její kniha *Původ totalitarismu* vydaná v roce 1951, která se o sedm let později dočkala vydání nové, mírně upravené verze. První dvě kapitoly zůstaly v druhém vydání bez větších změn, avšak kapitola o totalitarismu doznala, zejména v důsledku sociopolitického vývoje v SSSR a nově dostupným historickým pramenům, znatelné proměny. Ačkoliv objevila Arendtová mnoho důležitých faktů a dospěla k novým poznatkům, původní teze a základní myšlenka díla zůstaly platné.⁶²

Kniha je rozdělena do třech esejí – *Antisemitismus, Imperialismus a Totalitarismus*. Tyto tři celky se danou problematikou zabývají poněkud komplexněji, než by bylo pouze z jejich názvů možné vyvozovat. V předmluvě k prvnímu vydání knihy Arendtová uvádí tyto tři stěžejní pojmy takto: „Antisemitismus (nejen nenávisť vůči Židům), imperialismus (ne pouhé dobývání), totalitarismus (nejen diktátorství)“⁶³. Autorka vnímá antisemitismus a imperialismus jako jakýsi předstupeň totality.

V této práci bude důraz kladen na třetí část knihy *totalitarismus*. Ta je dále rozdělena na 4 základní části – *Beztrždní společnost, Totalitní hnutí, Totalitarismus u moci a Ideologie a teror: nová forma vládnutí*.

2. 1. 1. Definice totality

Je velmi obtížné v knize najít jasnou definici totality, jelikož dílo Hannah Arendtové se vyznačuje velkou mírou nejednoznačnosti. Dala by se však definovat jako

⁶² ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 1996

⁶³ Tamtéž, s. 12

„forma vlády, jejímž základem je teror a princip jejího jednání vychází z ideologického smýšlení.“⁶⁴

2. 1. 2. Pojetí totalitní ideologie

Arendtová hovoří o ideologii jako o nástroji, prostřednictvím něhož je dosažen určitý výsledek. Ideologie se nezabývají tím, jaký je momentální stav, ale tím, kam je třeba směřovat. V pojetí totalitarismu je ideologie nezávislá na zkušenostech a ani z nich nevychází. Tento fenomén v zásadě znamená, že fikce vytvořená totalitní vládou je více pravdivá než realita sama.

Autorka hovoří o podvolení se historickému dění. V tomto kontextu všichni lidé existují pouze jako nástroje k pokračování plynutí historického dění a veškerá individuální svoboda je tak potlačena. Ruku v ruce s potlačením individuality je snaha o omezení myšlení, což je pro totalitarismus typické.⁶⁵

2. 1. 3. Aspekt atomizace společnosti

Lidé ztrácejí schopnost myslet, když jsou izolováni, vytrženi ze vztahů s jinými lidmi, atomizováni. Kde není veřejný život, není ani soukromý život. Ačkoliv jsou atomizováni lidé v jistém smyslu sami, nejsou samostatně stojícími jedinci – jsou nástroji ve výše zmíněném historickém dění. Arendtová tento fenomén připodobňuje k manuální práci, kdy lidé zpravidla aktivně nespolupracují a nepodílejí se na rozhodnutích, nýbrž jsou pouze článkem v procesu výroby.⁶⁶

Rozdíl vidí v tom, že zatímco pocit samoty pociťovaný jedincem v důsledku zmíněné pracovní činnosti je dočasný, izolace plynoucí z nemožnosti se společensky a politicky angažovat je trvalá a staví člověka do pozice nadbytečného, odštěpeného a opuštěného jedince.

⁶⁴ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 1996, s. 474

⁶⁵ Tamtéž, s. 469

⁶⁶ Tamtéž, s. 475

2. 1. 4. Rozdělení moci a fenomén masové politické strany

Totalitní moc není charakterizována jako vláda jedné osoby a neexistuje ani rigidní mocenská struktura, jaká se dá pozorovat u tyranie. Totalitní vládu přirovnává metaforicky k cibuli. V centru oné cibule stojí vůdce. Dochází k duplikaci vládních oddělení a úřadů – v jedné instituci je moc pouze na papíře, zatímco ve druhé je koncentrovaná moc reálná. Tento fenomén přispívá ke značné byrokracii a faktu, že pouze ti, kdož jsou na vrcholu, neboli ve středu oné metaforické cibule, reálně vědí, jak celý mocenský aparát a jeho struktura fakticky funguje. Žádná z vrstev cibule nemá přesnou představu o tom, co dělá vrstva další. Každá z vrstev je vnímána z hlediska vrstvy nad sebou jako „fasáda normálnosti“, zatímco pro vrstvu pod sebou představuje centrum radikálního extremismu.⁶⁷

Moc je koncentrována v ruku vládnoucí masové politické strany, která se opírá o širokou členskou základnu. Zatímco stoupenci této partaje podléhají iluzi, že jsou aktivní součástí hnutí a bojují za prosazení svých názorů, fakticky se stávají ovládanou organizovanou masou, která upevňuje moc vládnoucí strany, ale prakticky stojí v pozadí.⁶⁸

Člen takovéto strany také dříve či později zjistí, že ačkoliv do formujícího se hnutí vstupoval víceméně dobrovolně a mnohdy s nadšením, jeho manévrovací prostor se ztenčuje. „Ačkoliv nejsou jeho profesní či osobní vazby členstvím přímo determinovány, je nasnadě, že v případě vnitřního konfliktu mezi stranickou loajálností a osobními preferencemi první zmiňované převáží.“⁶⁹

2. 1. 5. Stěžejní úloha mas

Arendtová hovoří o tom, že nejzákladnějším a nejcharakterističtějším aspektem totalitních hnutí je přízeň velkého množství lidí, tedy mas, o jejichž podporu se následně celé totalitní hnutí opírá. V menších, co do obyvatelstva méně početných státech, je proto vznik totalitního hnutí nepravděpodobný.⁷⁰

Masy vznikají z vysoce atomizované společnosti. Pokud je člověk vytržen ze společenských a pracovních vztahů s ostatními lidmi, stává se součástí davu. Každý

⁶⁷ ARENDT, Hannah. *Krise kultury: (4 cvičení v polit. myšlení.)*. 1994, s. 14

⁶⁸ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 1996, s. 367

⁶⁹ Tamtéž, s. 368

⁷⁰ Tamtéž, s. 433

jedinec formující dav se vyznačuje zároveň sebestředností, jelikož je zpravidla naplněn svou vlastní zlobou vůči nespravedlnosti společenských podmínek, které vnímá, ale zároveň se v rámci davu jedná o člověka bez tváře – stává se pouhým instrumentem ideologie, se kterou se rozhodl ztotožnit.⁷¹

Arendtová v této souvislosti hovoří o dvou iluzích demokracie, které vyšly najevo v důsledku ovládnutí mas totalitními hnutími. Zprv se ukázalo, že většina lidí se na vládě nepodílí, nýbrž jsou v područí menšiny, která je fakticky v držení politické moci. Zadruhé poukazuje na skutečnost, že masy nezauímají neutrální pozici a jejich postoj není bezvýznamný, nýbrž mohou být snadno zmanipulovány k následování totalitních ideologií.⁷²

Svou zásadní úlohu tak pozbyly společenské třídy jakožto zájmové skupiny. Kolaps třídního systému pak rezultuje ve vymizení významu politických stran, jelikož ty zpravidla reprezentují zájmy různých tříd.⁷³

2. 1. 6. Propaganda

Masy jsou ovládány prostřednictvím propagandy. Ve chvíli, kdy se totalitní hnutí dostane k moci, přichází na řadu teror, čímž dojde k úplnému podmanění podřízeného, již propagandou zmanipulovaného obyvatelstva.

Typickým znakem propagandy jsou sliby a přívětivé prognózy budoucnosti, jelikož takto není možné o té které problematice hovořit v kontextu přítomnosti, a je tím pádem obtížné tvrzení zpochybnit. Vůdce se v souladu s výše zmíněným snaží jevit jako neomylný, jelikož tím sílí obraz propagandy, což zpětně podporuje vůdcovu neomylnost.⁷⁴

Propaganda jakožto fenomén není věcí novou nebo výlučně spjatou s totalitarismem. Existovala už v období imperialismu, ačkoliv dovedena k dokonalosti byla až v rukou totalitních hnutí. Úspěch totalitní propagandy tkví ve skutečnosti, že masy v současné době nedůvěřují vlastnímu vnímání reality a zkušenosti. Opakování, nikoliv pravda, přesvědčí masy o „pravdě“, ve kterou je třeba uvěřit.⁷⁵

⁷¹ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 1996, s. 486

⁷² Tamtéž, s. 312

⁷³ ARENDT, Hannah. *Krise kultury: (4 cvičení v polit. myšlení.)*. 1994, s. 361

⁷⁴ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 1996, s. 387

⁷⁵ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 1996, s. 392

2. 1. 7. Vnitřní pohyb totalitního hnutí

Fenomén neustálého vnitřního pohybu považuje Arendtová za jeden z ústředních znaků totalitního hnutí. Pokud má režim přežít, musí být v kontinuálním pohybu.⁷⁶ Směr tohoto pohybu je udáván ideologií totalitního hnutí a vyznačuje se systematickým ničením nepřátel režimu. Podstatná je v tomto ohledu skutečnost, že jakmile je jedna skupina nepřátel zničena, je uměle vytvořen nepřítel nový. Arendtová tohoto nepřítele označuje pojmem „objektivní nepřítel“.⁷⁷ Tímto způsobem vládnoucí strana eliminuje stav, kdy by hnutí dospělo ke svému naplnění a tím prakticky pozbylo své podstaty.

Fenomén neustálého vnitřního pohybu hnutí je patrný v nacistickém Německu, jelikož nacisti ve skutečnosti nevěřili, navzdory tomu, co hlásali ve své propagandě, že by árijská rasa skutečně byla rasou nadřazenou. Věřili ale tomu, že svým počínáním, které zahrnovalo mimo jiné vyvražďování židů, jinými slovy objektivního nepřítele, vytvářejí nadřazenou rasu, která by světu skutečně vládla.⁷⁸

2. 1. 8. Teror

Teror je dle Arendtové jedním z nejcharakterističtějších znaků totalitních režimů. Jde ruku v ruce s propagandou, která teroru v jistém smyslu předchází a hlavní roli hraje předtím, než totalitní hnutí uzurpuje moc na určitém území. Následně je propaganda směřována vůči vnějšímu netotalitnímu světu, přičemž v tuzemsku je substituována indoktrinací a ke slovu se dostává teror, který je už v této fázi jaksi ospravedlnitelný, jelikož propaganda pro něj takřikajíc již stačila připravit půdu. Avšak ani v době, kdy je už ideologických cílů dosaženo, teror nemizí a je ho užíváno jako nástroje vlády nad již podmaněnou populací.⁷⁹

V rámci totalitního režimu tak přestává být teror pouhým nástrojem k potlačování opozice, nýbrž se z něj stává základní nástroj ovládnutí lidí. Díky němu také dochází

⁷⁶ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 1996, s. 326

⁷⁷ Tamtéž, s. 423-5

⁷⁸ Tamtéž, s. 420

⁷⁹ Tamtéž, s. 476

k realizaci zákona pohybu, který skrze síly přírody či historie válcuje lidi a manipuluje s nimi volně dle svých potřeb.⁸⁰

Pohyb přírodních a historických sil, ke kterému Arendtová odkazuje, může být konfrontován pouze lidskou svobodou. Je proto nasnadě, že právě tuto svobodu ducha a myšlení je z pohledu totalitního hnutí nutné potlačit do co možná největší míry. Teror je nástroj, který jde tomuto cíli do značně naproti, jelikož likvidace člověka je nejflagrantnějším potlačením podstaty svobody samotné.⁸¹

Arendtová poukazuje na fakt, že totalitní režimy neusilují pouze o uzurpování moci nad lidem, ale cílí na vybudování systému, v němž se lidé samotní stanou redundantními. Podle ní lze totalitně vládnout jen ve světě, kde lidé připomínají poslušné loutky a vymizela z nich jakákoliv spontánnost.⁸²

2. 1. 9. Banalita zla

Pojem banality zla je u Arendtové spojen s postavou Adolfa Eichmanna, jedním z Hitlerových mužů a také tím, kdo se do značné míry podílel na organizaci holokaustu a v otázce konečného řešení židovské otázky hrál zásadní roli. Eichmann se po válce ukryl, podobně jako mnoho dalších nacistických důstojníků, v Argentině. Tam ho ale vypátrala izraelská tajná služba a unesla ho. V roce 1961 stanul před tribunálem v Jeruzalémě.⁸³

Eichmann byl obviněn z patnácti zločinů, mimo jiné válečných zločinů, zločinů proti lidskosti a zločinů proti Židovství. Během procesu nepopíral holokaust ani svou roli v jeho organizaci. Tvrdil však, že pouze poslouchal Hitlerovy rozkazy. Byl shledán vinným ve všech bodech obžaloby a popraven oběšením v roce 1962.⁸⁴

Arendtová se zmíněného soudního procesu zúčastnila jakožto reportérka amerického časopisu. Co ji dle jejích slov překvapilo nejvíce, byla skutečnost, že Eichmann představoval docela jiné zlo, než jaké by ve spojitosti s ním očekávala. Seděl

⁸⁰ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 1996, s. 477

⁸¹ Tamtéž, s. 629

⁸² Tamtéž, s. 627

⁸³ Nacisté v hledáčku - po stopě Adolfa Eichmanna. *Youtube.com* [online]. [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=nm3As1ghON4&t=135s>.

⁸⁴ Tamtéž

před ní muž, který byl zcela průměrný a obyčejný, což dokonale podtrhával jeho mluvený projev – úřednický s nepříliš bohatou slovní zásobou.⁸⁵

Termín banalita zla, který Arendtová zavádí, s Eichmannovou průměrností a bezmyšlenkovitostí úzce souvisí. Eichmann si patrně vůbec neuvědomoval, jaké zlo páchá a kolik utrpení svým jednáním způsobuje. U soudu neprojevoval žádné emoce a o Židovství smýšlel jako o nemoci, kterou je třeba vyléčit. Celou dobu také, jak opakoval, pouze plnil rozkazy a nepřipadal si tedy osobně jako zločinec.⁸⁶ Podle Arendtové je zlo v tomto kontextu pouze absencí myšlení a Eichmann sám tedy nebyl v pravém slova smyslu antisemitou, jelikož zkrátka a dobře plnil, z hlediska morálky vcelku bezmyšlenkovitě, co mu bylo nařízeno.

S Arendtové tezí banality zla mnozí nesouhlasili a kritizovali ji. Podle historika Michaela Burleigha si Eichmann stejně jako jeho kolegové velmi užívali svého postavení a moci, která je opravňovala rozhodovat o životě či smrti jiných lidí. Uvádí kupříkladu situaci, kdy Eichmann křičí na židovskou uklízečku, která se k němu přiblížila na blíže než tři metry. „*Když se mnou mluvíš, zůstaneš stát u zdi, ty svině!*“, okřikl ji.⁸⁷ Zlo je v tomto i dalších případech dle Burleigha zcela patrné a hmatatelné a o bezmyšlenkovitosti nemůže být řeči.

Burleighovo stanovisko podporuje také výpověď Dietera Wisliceneho, Eichmannova kolegy a popravčího. Ten uvedl, že mu Eichmann jednou řekl, že „*půjde do hrobu s úsměvem, jelikož skutečnost, že má na svědomí pět milionů lidských životů ho naplňuje zvláštním pocitem zadostiučinění.*“⁸⁸

2. 1. 10. Bolševismus a nacismus

Arendtová dále srovnává bolševismus s nacismem, aby poukázala na důležitost atomizace mas v rámci totalitních hnutí a režimů. Zatímco v Německu po první světové válce došlo k atomizaci v důsledku hluboké hospodářské krize a z ní ústící nespokojenosti takřkajíc přirozeně, Stalin musel masu atomizovaných jedinců vytvořit.⁸⁹

⁸⁵ ARENDT, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva a banalita zla*. 1995, s. 64

⁸⁶ Nacisté v hledáčku - po stopě Adolfa Eichmanna. *Youtube.com* [online]. [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=nm3As1ghON4&t=135s>.

⁸⁷ BURLEIGH, Michael. *Morální dilema: dějiny druhé světové války*. 2016, s. 470

⁸⁸ STANGNETH, Bettina. *Eichmann before Jerusalem: the unexamined life of a mass murderer*. 2014, s. 297

⁸⁹ Tamtéž, s. 318

Za zmínku stojí způsob, jakým nacisti v rámci propagandy ovlivňovali veřejné mínění v neprospěch židů. Tvrdili totiž, že židé skrytě ovládají svět, což v kontextu toho, že je vnímali jako rasu podřízenou, prezentovali jako naprosto nepřipustné. Na vrcholu mocenského žebříčku je tak měla vystřídat rasa árijská. V této souvislosti zavádí pojem Volksgemeinschaft, volně přeloženo jako národní komunita, což se stalo ústředním konceptem propagandy a obrazu světa ovládaného nacisty.⁹⁰

Důvod, proč byla tato forma propagandy tak úspěšná, tkvěl v tom, že ačkoliv se jednalo o obraz budoucnosti (árijská rasa vládoucí světu), díky propagandou vytvořené fikci se tento fenomén zdál být již reálný (tedy tvrzení, že árijská rasa reálně vždy byla a přirozeně je nadřazená) a tím pádem předurčená k vládnutí světu.⁹¹ Bolševismus v období Stalinovy vlády vychází z podobného základu – beztřídní společnost, brojící proti uměle vytvořeným nepřítelům. Oblíbeným pojmem se tak stal kupříkladu termín Trockistické spiknutí, které mimo jiné dávalo příležitost „onálepkovat“ nepřátele režimu a posléze je obvinít z vlastizrady.

2. 1. 11. Pojetí reality a objektivního nepřítele

Jedním ze zásadních problémů totalitních vlád je realita sama. Vláda je nucena odolávat pokusům o stabilizaci a normalizaci, jelikož to by mělo za následek konec dojmu pohybu hnutí samotného, což by ústilo ve zpochybnění iluze o stále rostoucí síle režimu. Tato iluze byla předtím vytvořena propagandou. Takto musí totalitní vláda, skrze domnělého nepřítele a nenávisti vůči světu za hranicemi daného státního celku, uměle upravovat stav reality tak, aby bylo vládnutí udržitelné.⁹²

Koncept objektivního nepřítele je velmi zásadní. Nepřátelé nejsou nepřátelé proto, že by byli reálně proti státu, ale kvůli nějakému konkrétnímu rysu. Tento rys může být kdykoliv změněn. Když by například nacisti zničili židy jakožto veřejného nepřítele, velmi rychle by vyhlásili nepřítele nového. Toho by pak ničili se stejnou vehemencí. Podobně tajná policie neřeší zločiny, ale potírá nepřátele režimu. I v tomto případě je tedy realita

⁹⁰ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 1996, s. 395

⁹¹ Tamtéž, s. 361

⁹² Tamtéž, s. 362

prezentována jinak, než jaká ve skutečnosti je – objektivní nepřítel není reálně nepřítelem strany, je za něj pouze označen a tímto aktem se jím stává.⁹³

2. 2. C. J. Friedrich a Z. Brzeziński

V následující části bude pojednáno o Carlu Joachimovi Friedrichovi a Zbigniewovi Brzezinském, dvou velmi významných politických teoreticích dvacátého století. Jejich náhled na totalitu se bude opírat zejména o knihu *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. Pozornost bude věnována také některým shodám a rozporům s náhledy Hannah Arendtové na danou problematiku.

2. 2. 1. Koncept totality

Friedrich a Brzezinski hovoří o totalitarismu v kontextu šesti provázaných charakteristik, které se vzájemně podporují. Tyto znaky jsou: ideologie, jedna vládnoucí strana vedená jedním mužem, teror, monopolní kontrola sdělovacích prostředků, monopol ozbrojených sil a centrálně řízená ekonomika.⁹⁴ Tyto charakteristické rysy budou rozebrány a v některých bodech komparovány s východiskem Arendtové. Pro ilustraci jsou opět využity nacistické Německo a SSSR za Stalinovy vlády.

2. 2. 2. Ideologie

Podobně jako Arendtová, Friedrich a Brzezinski charakterizují ideologii jako dynamický koncept. Definují ji jako „soubor idejí zabývající se praktickými prostředky k dosažení změny a reformace společnosti“.⁹⁵ Friedrich a Brzezinski však, na rozdíl od Arendtové, nevěnují pozornost vnitřní diverzitě ideologie. Nekladou důraz na aspekt neustálého vnitřního pohybu vycházejícího z podstaty historického dění.

V kontextu nacistického Německa a Stalinova SSSR se dá tento bod v obou případech označit jako naplněný – v obou státech byla ideologie základním stavebním kamenem pro totalitní hnutí. Význam ideologie byl však v rámci sovětského svazu

⁹³ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 1996, s. 423

⁹⁴ FRIEDRICH, Carl J. a Zbigniew BRZEZINSKI. *Totalitarian dictatorship and autocracy*. 1965, s. 22

⁹⁵ Tamtéž, s. 88

poněkud umocněn, jelikož po Stalinově úmrtí je politický život určován Engelsovými, Marxovými a Leninovými doktrínami. V nacistickém Německu byla formulace ideologie nastavena tak, aby sloužila především jemu samotnému.⁹⁶

2. 2. 3. Jedna vládnoucí strana

V tomto bodě se Friedrich a Brzezinski s Arendtovou shodují, jelikož stranickou strukturu a rozložení moci vnímají jako hierarchickou, s jedním mužem stojícím na jejím vrcholu. V nacistickém Německu vůdce rozhodoval o všem – formoval ideologická dogmata i velení v armádě. Podobná situace byla i v SSSR, avšak rozdíl se dá pozorovat ve způsobu, jakým se Hitler a Stalin dostali k moci. Hitler se k moci prokousával v období Výmarské republiky, tedy v demokratickém zřízení. Postupně získával nespokojený lid na svou stranu pod vidinou východiska z ekonomické krize a navrácení Německa statusu, který si podle něj přirozeně zaslouhovalo. Stalin měl jinou výchozí pozici - moc převzal po jiném diktátorovi – V. I. Leninovi. V boji o moc tedy soupeřil primárně s ambiciózními stranickými kolegy a nemusel, na rozdíl od zmiňovaného Hitlera, totalitní hnutí budovat od základu.⁹⁷

2. 2. 4. Teror

V tomto bodě se Arendtová s Friedrichem a Brzezinskim rozchází poměrně značně, ačkoliv jej shodně vnímají jako nejuniverzálnější charakteristiku totality.⁹⁸ Friedrich a Brzezinski zásadní význam teroru v rámci totality nerozporují, ale zabývají se otázkou jeho uchopení a aplikace.

Friedrich a Brzezinski si uvědomují snahu o změny ve třicátých letech v Německu i SSSR a vnímají tedy do jisté míry teror jako nástroj k dosažení těchto změn. Stalin kupříkladu smazal rozdíly mezi společenskými třídami tím, že velké množství členů těchto tříd vyhladil. Takto bylo několik milionů kulaků zabito, příslušníci střední třídy byli likvidováni a zbylí ztratili své pozice a bohatství, zatímco majetní dobrovolně emigrovali,

⁹⁶ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 1996, s. 20

⁹⁷ FRIEDRICH, Carl J. a Zbigniew BRZEZINSKI. *Totalitarian dictatorship and autocracy*. 1965, s. 30

⁹⁸ BRZEZINSKI, Zbigniew. *The permanent purge: politics in Soviet totalitarianism*. 1956, s. 27

případně byli taktéž perzekuováni. Teror byl tedy v tomto pojetí nástrojem, kterého bylo užíváno primárně vůči některým společenským třídám za určitým účelem.⁹⁹

Tento náhled však Arendtová neakceptuje a tvrdí, že teror je namířen proti celé populaci a přisuzuje teroru samotnému jakožto aspektu totality naprosto zásadní význam. Podle ní například Mussolini nebyl totalitním vládcem kvůli „*překvapivě malému počtu rozsudků a poměrně nízkým trestům vůči politickým nepřátelům.*“¹⁰⁰ Jako totalitní v pravém slova smyslu považuje nacistické Německo a tvrdí, že „*koncentrační tábory jsou skutečnou centrální institucí totalitní organizované moci.*“¹⁰¹ Tábory samotné mají za cíl produkovat „*neživé bytosti, kterým již není možné psychologicky porozumět a jejichž návrat do lidského světa připomíná vzkříšení Lazara.*“¹⁰²

2. 2. 5. Monopolní kontrola sdělovacích prostředků

Čtvrtým bodem je dle Brzezinského naprostá kontrola sdělovacích prostředků. Získání této monopolní kontroly lze rozdělit na tři fáze. První je typická zejména pro Německo, jelikož zdejší totalitní hnutí si muselo svou moc vydobýt v rámci demokratického uspořádání společnosti. Z důvodu toho, že pretotalitní hnutí ve svých počátcích nemá možnost ovládat média, musí na sebe strhnout pozornost všemi možnými dostupnými prostředky.¹⁰³

Následující fáze je již pro Německo i SSSR totožná – zavedení cenzury, při čemž v tuto chvíli již realita a fikce splývají a nelze určit, co má či nemá vypovídající hodnotu. Poslední fáze se pak vyznačuje úplnou kontrolou médií, což je pozorovatelné v obou zmíněných diktaturách.¹⁰⁴

⁹⁹ FRIEDRICH, Carl J. a Zbigniew BRZEZINSKI. *Totalitarian dictatorship and autocracy*. 1965, s. 30

¹⁰⁰ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 1996, s. 308

¹⁰¹ Tamtéž, s. 438

¹⁰² ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 1996, s. 441

¹⁰³ FRIEDRICH, Carl J. a Zbigniew BRZEZINSKI. *Totalitarian dictatorship and autocracy*. 1965, s. 19

¹⁰⁴ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 1996, s. 491-2

2. 2. 6. Monopol ozbrojených sil

Tento bod, tedy soustředění veškerých ozbrojených sil do rukou strany, koresponduje s Weberovým chápáním státu samotného, jelikož stát je podle něj „*lidské společenství, které má monopol legitimního užití násilí v rámci vymezeného území.*“¹⁰⁵

V případě totalitních režimů je ovšem monopol na užití násilí v rukou strany a nikoliv státu, takže se státní moc prolíná s mocí vládnoucí strany, případně se jí podřizuje – k tomuto fenoménu dochází jak v nacistickém Německu, tak v SSSR.

2. 2. 7. Centrálně řízená ekonomika

Brzezinski a Friedrich hovoří o centrální kontrole a udávání směru celé ekonomice skrze byrokratickou koordinaci dříve nezávislých korporátních entit.¹⁰⁶ V tomto případě je třeba poukázat na jisté rozdíly mezi nacistickým Německem a SSSR. V Německu bylo do jisté míry zachováno soukromé vlastnictví a ve třicátých letech probíhala dokonce státem regulovaná privatizace, zatímco v SSSR byly výrobní prostředky ve společném vlastnictví a došlo také ke kolektivizaci zemědělství. Ta byla často vynucována užitím násilí vůči rolníkům, kteří se odmítli podvolit.¹⁰⁷

2. 3. Friedrich August von Hayek

F. A. von Hayek byl britský ekonom a politolog s rakouskými kořeny. V této práci má své místo, jelikož je znám jako kritik socialismu a centrálního plánování. Naopak podporoval ideje demokracie a obhajoval liberalismus.¹⁰⁸ Vycházel z přesvědčení, že se stát stává při přechodu k socialismu nevyhnutelně totalitním.¹⁰⁹ Svůj náhled na socialismus popsal v knize *Cesta do otroctví*, jež byla vydána v roce 1944.

¹⁰⁵ WEBER, Max. *Wirtschaft und Gesellschaft*. 1980, s. 29

¹⁰⁶ FRIEDRICH, Carl J. a Zbigniew BRZEZINSKI. *Totalitarian dictatorship and autocracy*. 1965, s. 22

¹⁰⁷ BEL, Germá. *Against the mainstream: Nazi privatization in 1930s Germany*. Barcelona, 2006

¹⁰⁸ Před 25 lety zemřel obhájce liberalismu a thatcherismu F. A. von Hayek. *Forum24.cz* [online]. [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: <https://www.forum24.cz/pred-25-lety-zemrel-obhajce-liberalismu-a-thatcherismu-f-a-von-hayek/>

¹⁰⁹ HAYEK, Friedrich A. von. *Cesta do otroctví*. 2008, s. 120

2. 3. 1. Pojetí svobody

Ve spojitosti se socialismem se Hayek zabývá otázkou svobody. Tu rozebírá především z perspektivy ekonomické. Tvrdí, že pokud je člověku odňata svoboda v ekonomické oblasti, ztrácí také svobodu osobní a politickou, jelikož ekonomické cíle jsou spjaty s cíli ostatními a promítají se do všech oblastí našeho života.¹¹⁰ Socialismus má tedy podle Hayeka za následek omezování ekonomické svobody a ve svém důsledku svobody v obecném pojetí.

Paradoxní podle Hayeka je, že právě díky příslibu větší svobody se socialisté dostali k moci. Svoboda dle socialistů však z autorova pohledu znamená spíše moc, jelikož ta se soustředí do rukou úzké, privilegované skupiny lidí.¹¹¹

2. 3. 2. Morálka

Hayek se vyjadřuje ve smyslu tom, že v rámci socialismu o lidské morálce v tradičním pojetí nemůže být řeč, jelikož ji považuje za ctnost výlučně spjatou s individuálním rozhodováním a konáním jedince. Protože je ale v socialismu člověk zbaven odpovědnosti za vlastní rozhodnutí a je de facto nucen jednat podle všeobecně daných pravidel, morálka jednotlivce upadá.¹¹²

Věnuje se také aspektu poněkud pohnuté morálky těch, kteří se v socialismu dostanou k moci. Na vlivné pozice se zpravidla dostanou bezskrupulózní lidé, kteří jsou schopní všeho.¹¹³ Takový člověk, chce-li v konkurenci uspět, se opírá o masy, které se nechají ovládat – těm pak slibuje, co chtějí slyšet. Dále je pak potřeba najít objektivního nepřítele.¹¹⁴

S morálkou se také nepřímo pojí chápání pravdy, kterou Hayek rozebírá v rámci pojetí vědy v socialistické společnosti. Humanitní vědy tak neslouží k objektivnímu poznávání a publikování relevantních výsledků. Pravdou se stává to, co je za pravdu

¹¹⁰ HAYEK, Friedrich A. von. *Cesta do otroctví*. 2008, s. 31

¹¹¹ Tamtéž, s. 41

¹¹² HAYEK, Friedrich A. von. *Cesta do otroctví*. 2008, s. 174

¹¹³ Tamtéž, s. 120

¹¹⁴ Tamtéž, s. 122-123

vydáváno podle toho, co vládnoucí skupina momentálně považuje za vhodné a na čem se usnese.¹¹⁵

2. 4. Ernst Jünger

Tohoto autora jsem se rozhodl zařadit pro jeho pohled na pozici voliče v totalitním režimu a nutnost třídního nepřítele. Tyto úvahy prezentuje ve své knize *Chůze lesem* vydané v roce 1951.

Jünger se v úvodu knihy zamýšlí nad samotnou podstatou volebního lístku. Ten se podle něj v rámci totalitarismu změnil v dotazník, který slouží řídicímu aparátu k zjištění, do jaké míry je ten který konkrétní volič straně loajální či nikoliv.¹¹⁶

Nasadě je tedy podle Jüngerova otázka, zda má vůbec smysl k volbám chodit, pokud se volič nachází v systému, kde má jeho hlas pramalý význam. Možností by samozřejmě bylo se voleb nezúčastnit. Ernst dochází k úvaze, že volby v totalitarismu mají povahu kolektivního schvalovacího aktu, kdy každý volič přesně ví, co se od něho čeká. Nezúčastnit se volebního procesu by znamenalo dát svou odpověď jasně na srozuměnou.¹¹⁷

2. 4. 1. Stoprocentní volební účast

„Stoprocentní volební účast je ideál, který tak, jako všechno ideální, musí zůstat nedosažen.“¹¹⁸ Je nicméně záhodno se mu přibližovat. Přesné číslo, které vrhá na řídicí aparát nejlepší světlo, je odvislé od rozvinutosti dané diktatury.

„Když je již diktatura silně rozvinuta, tam by devadesát procent souhlasných hlasů rozhodně nedostačovalo. Že se v každém desátém skrývá tajný protivník – tak se o masách smýšlet nedá. Oproti tomu by počet neplatných hlasů a hlasů proti, pohybující se kolem dvou procent, byl nejen snesitelný, nýbrž i příznivý.“¹¹⁹

Podle Jüngerova je pro pořadatele užitek obou těchto druhů hlasů dvojitý. „Zprvé stanoví hodnotu zbývajících devadesáti osmi procent důkazem, že každý mohl volit jako

¹¹⁵ HAYEK, Friedrich A. von. *Cesta do otroctví*. 2008, s. 140

¹¹⁶ JÜNGER, Ernst. *Chůze lesem*. 2018, s. 6

¹¹⁷ JÜNGER, Ernst. *Chůze lesem*. 2018, s. 7

¹¹⁸ Tamtéž, s. 8

¹¹⁹ Tamtéž

ona dvě procenta. Jeho ano tak získává na ceně, stává se ryzím a plně hodnotným. Pro diktatury je důležitý důkaz, že v nich nevymřela svoboda říci ne. V tom je jeden z největších komplimentů, jaký lze svobodě prokázat.“¹²⁰

Druhá výhoda oněch dvou procent spočívá v tom, že udržují nepřetržitý pohyb, na nějž jsou diktatury odkázány.¹²¹ Sto procenty by bylo dosaženo ideálu, což by rezultovalo v nebezpečí, které s sebou přináší každé dovršení. Náhle by již nebylo hnutí, které je prezentováno vždy jako neustále v pohybu, kam posouvat. Nebylo by proti komu bojovat, koho potírat. Nastal by stav stagnace, který je pro totalitní režim zhoubný.

Otázkou nepřítele se zabýval, podobně jako v mé práci dříve zmiňovaní autoři, také Ernst Jünger. Dle něj se veřejný nepřítel nachází právě v oněch dvou procentech. *„Dvě procenta nesouhlasných hlasů představují pro totalitní režim nepostradatelného nepřítele. Propaganda je odkázána na takový stav, kdy byl nepřítel státu a lidu na hlavu poražen a málem je již směšný, přesto však dosud zcela nevymřel. Diktatury by nemohly žít z čistého souhlasu, kdyby nebylo zároveň protiváhy nenávisti a s ní i hrůzy. Při sto procentech kladných hlasů by však teror ztratil smysl.*“¹²²

Jünger dále pokračuje poznatkem, že nikdo nechce být spojován s těmito dvěma procenty vyvrhelů a nepřátel lidu. Každý se tedy bude vědomě i nevědomě snažit, aby dal co nejokázaleji najevo, že patří k oněm poslušným a uvědomělým osmadesátim procentům a udělá vše, aby bylo vidět, že skutečně odevzdal platný hlas tak, jak je očekáváno. *„Chce-li mít volič úplnou jistotu, pak lístek předtím, než jej vhodí do urny, ukáže několika známým, kteří mohou jeho akt poslušnosti dosvědčit.*“¹²³

2. 4. 2. Volba proti režimu

Jünger se dále zabývá tím, jaký smysl a dopady na konkrétního voliče má otevřený nesouhlas – tedy vyjádření svého „ne“ skrze volební urnu.

Úmysl vyjádřit nesouhlasný postoj není ojedinělý – zvažuje jej mnohem větší procento elektorátu nežli ona uvažovaná dvě procenta. *„Režie se však snaží našemu*

¹²⁰ JÜNGER, Ernst. *Chůze lesem*. 2018, s. 8

¹²¹ Tamtéž

¹²² Tamtéž

¹²³ JÜNGER, Ernst. *Chůze lesem*. 2018, s. 9

statečnému člověku namluvit, že je velmi osamocen. A nejen to – většina nemá imponovat jen početně, nýbrž i znaky morální nadřazenosti“.¹²⁴

Vyznačí-li volič při zvažování za plentou skutečně ono „ne“, upadl do léčky, jelikož „při jeho „ne“ běží o předem prohranou bitvu. Když totiž náš statečný volič dosadil křížek na nebezpečné místo, udělal to, co od něho přemocný protivník očekával. Je to zajisté čin chrabrého člověka, ale zároveň jednoho z nesčetných analfabetů v otázkách nové moci. Běží o někoho, komu musí být stranou pomozeno!“¹²⁵

Zakroužkovat „ne“ znamená podle Jüngera se naprosto neúměrně ohrozit a zároveň podat svému protivníku žádané informace. Toho by navíc sto ze sta hlasů znepokojilo víc. Svým „ne“ tedy spoluvytváří statistiku a zároveň si podepisuje svůj vlastní ortel. Nesouhlasné vyjádření na volebních lístcích je velmi často vedle jmen, které je později možné nalézt v dokumentech evidujících lidi v káznících, dolech a popravištích.

Co má tedy volič dělat, pokud pociťuje nutkání svůj nesouhlas vyjádřit? „*Je v úzkých, protože jej k svobodnému rozhodování přizvala moc, která sama nezamýšlí dodržovat pravidla hry. Je to táž moc, jež mu velí přísahat, zatímco sama žije z věrolomnosti. Zamlčí-li tedy své ne, nemůže mu to nikdo vytýkat. Je k tomu oprávněn nejen z důvodu sebezáchovy, nýbrž i v tomto chování může ukázat pohrdání držiteli moci, a to stojí výše než jedno „ne“.*“

Tímto Jünger netvrdí, že statečný volič nemá své „ne“ vyjadřovat, pouze je záhodno najít si jiný způsob. „*Voličovo „ne“ by se nemělo objevovat na místě, které pro něj vládnoucí aparát vyhradil. Jsou jiná místa, která jsou pro režim mnohem nepříjemnější – třeba bílý okraj volebního plakátu, telefonní seznam ve veřejném automatu či zábradlí na mostě. Zde by se taková krátká věta, např. „řekl jsem NE“, vyjímala lépe.*“¹²⁶

Jünger se smyslem nesouhlasného vyjádření na volebním lístku zabýval, krom výše popsané roviny faktické, také z pozic filosofických a mravních a uvažuje nad tím, jaké má pouhé hypotetické jedno „ne“ význam. „*Proč má mít váhu jedno ne? Je přece myslitelné, že mezi devětadevadesáti ostatními hlasy se najdu i takové, jež byly odevzdány z plného, čistého přesvědčení a pádných důvodů.*“¹²⁷

¹²⁴ JÜNGER, Ernst. *Chůze lesem*. 2018, s. 10

¹²⁵ Tamtéž, s. 13

¹²⁶ Tamtéž

¹²⁷ Tamtéž, s. 15

Navzdory vědomí marnosti aktu vzdoru, který s největší pravděpodobností povede k likvidaci statečného voliče, tento skutek promění toho, kdo se k němu odhodlal – tváří v tvář násilí se rozhodl nepodvolit se stát za svou pravdou. Tento jeden jediný záchvěv svobody je důkazem, že *„převaha nemůže plodit právo ani tam, kde se již historicky proměnilo“*.¹²⁸ Ono jedno „ne“ znamená naději.

Navíc, oprostíme-li se od pouhé statistiky a dáme přednost úvahám hodnotovým, dojdeme k tomu, že *„se jeden hlas liší od všech ostatních natolik, že dokonce určuje jejich kurs. Od jeho nositele se můžeme nadít toho, že si nejen dokáže vytvořit vlastní mínění, ale že na něm bude i trvat. I tam, kde mlčí, bude kolem něj ustavičný pohyb jako nad neviditelnými útesy.“*¹²⁹

2. 4. 3. Nezbytnost policie

Povážíme-li, že jedno procento představuje v milionovém městě deset tisíc lesních chodců (jak Jünger tyto statečné voliče nazývá), představuje tato skutečnost pro režim velmi reálné nebezpečí. *„Diktatury jsou nejen nebezpečné, ale i v nebezpečí, neboť brutální vystupování síly probouzí rozsáhlejší nevoli. V takové situaci bude pohotovost nepatrných menšin na pováženou, zvláště mají-li vypracovanou taktiku.“*¹³⁰

Výše zmíněným lze vysvětlit naprostou nezbytnost policie v totalitních režimech. Je totiž nasnadě, že od člověka, jenž při takzvaných volbách za svobodu volil „ne“, se dá čekat odpor za všech okolností a zejména tehdy, dostává se držitel moci do nesnází. Naproti tomu se vůbec nedá počítat s tím, že dojde-li k nějakému oslabení, zůstane zachován souhlas ostatních devětadevadesáti. Menšinu lze v takových případech srovnávat s nerostnou žilou o silných a nevypočitatelných účincích, kterou je prostoupen celý stát.¹³¹

Velké množství policie je nezbytné proto, aby tato ložiska vyhledávalo, pozorovalo a ničilo. Paradoxní také je, že čím více se podíl souhlasných hlasů blíží sto procentům, tím větší je počet podezřelých, neboť je nutno mít za to, že hlasatelé odporu teď vyklouzli ze statisticky uchopitelného řádu a proměnili se v ony neviditelné lesní chodce.¹³²

Úvahu o nutnosti policie v totalitním státě uzavírá Jünger následující, výstižnou pasáží:

¹²⁸ JÜNGER, Ernst. *Chůze lesem*. 2018, s. 16

¹²⁹ Tamtéž

¹³⁰ JÜNGER, Ernst. *Chůze lesem*. 2018, s. 17

¹³¹ Tamtéž, s. 17

¹³² Tamtéž, s. 18

„Kdyby se velké masy daly tak prohlédnout, byly tak rozdrobeny, jak tvrdí propaganda, nemusel by už stát – jako například pastevec, který potřebuje ke svému stádu psy – mít policii. Ale tak tomu není, protože v šedém stádu se skrývají vlci, tj. takové povahy, které ještě vědí, co je to svoboda. A tito vlci jsou nejen silní sami sebou, nýbrž tu je i nebezpečí, že svitne-li zlé ráno, přenesou se jejich vlastnosti na masy a ze stáda se stane smečka. To je největší noční míra držitelů moci.“¹³³

¹³³ JÜNGER, Ernst. *Chůze lesem*. 2018, s. 19

3. George Orwell

V této části bude pojednáno o Georgi Orwellovi, jeho životě a politickém smýšlení, jelikož porozumění výše zmíněnému je stěžejní pro pochopení způsobu, jakým na totalitu a aspekty s ní spojené nazíral, a čím byl při formování těchto náhledů ovlivněn.

3.1. Orwellův život do WWII

George Orwell, vlastním jménem Eric Arthur Blaire, se narodil 25. června 1903 v koloniální Barmě a zemřel 21. ledna 1950 v Londýně. Co se týče jeho profesního zaměření, můžeme jej označit za spisovatele, žurnalistu a literárního kritika.¹³⁴

Když byl Georgovi rok, odstěhoval se s matkou a sestrou do Anglie. Finanční možnosti Orwellových rodičů nebyly valné, v důsledku čehož by rodina malému Georgovi za normálních okolností nemohla dopřát vzdělání ve veřejné škole. Podařilo se jí nicméně dojednat snížení školného a Orwell tak mohl do státní, internátní školy nastoupit. George o sníženém školném nic nevěděl, ale sám brzy vycítil, že oproti ostatním pochází z poněkud chudších poměrů.¹³⁵

Blair krátce pokračoval ve studiích na Eton University, nicméně nedosáhl na stipendium, bez kterého jej rodiče z finančních důvodů nemohli na studiích udržet. Jeho další kroky vedly zpět do rodné Barmy, kde se v roce 1922 stal členem Indické imperiální policie.¹³⁶

Orwell si v Barmě získal pověst samotáře a outsidera. Většinu času mimo službu trávil sám, často čtením. V oblibě měl také dlouhé procházky a rozmluvy s hrstkou přátel, které měl. Své zážitky z Barmy Orwell popisuje ve svém díle *Barmské dny*.

V roce 1927 dostal Orwell povolení vrátit se do Anglie kvůli nemoci a odcestoval za rodinou. Do Barmy se měl později opět vrátit. Tento rok ale došlo v jeho životě ke zvratu – přehodnotil své plány, rozhodl se služby v Barmě po pěti a půl letech v aktivní

¹³⁴ George Orwell. *British Library* [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.bl.uk/people/george-orwell>

¹³⁵ BOWKER, Gordon. *George Orwell*. 2004, s. 30

¹³⁶ HARRISON, George. *The India Office and Burma Office List*. 2017, s. 580

službě zanechat a zkusit své štěstí jako spisovatel. Ještě téhož roku se také přestěhoval do Londýna.¹³⁷

George začal prozkoumávat chudé Londýnské čtvrti. Při svých výletech do těchto částí města se často oblékal jako tulák, aby zapadl mezi místní obyvatele. V roce 1928 se přestěhoval do Paříže, kde žil v chudé dělnické čtvrti Pot de Fer.¹³⁸ I ve francouzské metropoli se se zapálením zabýval sociálními problémy, zejména chudobou, nezaměstnaností a žebráctvím. Až do roku 1946, kdy vydal *Hold Katalánsku*, se Orwell se zápallem hraničícím s posedlostí zabýval v té či oné formě tématem chudoby.¹³⁹ Své poznatky z pobytu v Paříži a Londýně sepsal ve své první publikované eseji *The Spike* a ve druhé polovině své první knihy *Na dně v Paříži a Londýně* (1933).

Po dvou a půl letech v Paříži se Blair vrátil do Anglie a v roce 1932 přijal pozici učitele v malé chlapecké škole na západě Londýna.¹⁴⁰ O rok později si vyzkoušel taktéž výuku na univerzitě, ale u této profese nevydržel déle než rok.

V roce 1936, krátce poté, co se oženil, se ve znepokojení z Frankova vojenského povstání vydal do Španělska, aby se v boji přidal k republikánům. Po krátkém čase stráveném v barcelonských kasárnách byl Eric převelen na klidnější místo v Alcubierre, kde pocítil krom většího klidu také citelný nedostatek vody, munice, topiva a dalších základních komodit.¹⁴¹

Po čase se Orwell ocitl zpět v Barceloně, ale měl v úmyslu se nechat převelet na madridskou frontu. To nutně znamenalo, že se musel stát členem Mezinárodních Brigád. Kontaktoval tedy svého přítele, komunistu, s žádostí o pomoc v této záležitosti. Ačkoliv o komunistech neměl valného mínění, v této době byl ještě ochotný s nimi jednat jako se spojenci a přáteli. To se ale mělo brzy změnit.¹⁴²

Květnové události v roce 1937 měly na Orwella zásadní vliv. Poté, co byla POUM, (Partido Obrero de Unificación Marxista neboli Dělnická strana marxistického sjednocení) již byl Orwell členem, skrze komunistický tisk lživě obviněna z kolaborace s nacisty, rozhodl se nepřipojit se k Mezinárodním brigádám, jak původně zamýšlel. Ve své knize

¹³⁷ HARRISON, George. *The India Office and Burma Office List*. 2017, s. 623

¹³⁸ TAYLOR, D. J. *Orwell: the life*. 2003, s. 56

¹³⁹ STANSKY, Peter. *The Unknown Orwell*. London. 1972, s. 216

¹⁴⁰ CRICK, Bernard. *George Orwell: A Life*. 2019, s. 221

¹⁴¹ THINKERS AT WAR – George Orwell. *Military History.org* [online]. [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: <https://www.military-history.org/articles/thinkers-at-war-george-orwell.htm>

¹⁴² BOWKER, Gordon. *George Orwell*. 2004, s. 216

Hold Katalánsku také popisuje tíživou atmosféru po Květnových událostech. „*Nikdo, kdo byl v Barceloně, nezapomene atmosféru plnou strachu, podezírání, nenávisti, cenzury, přeplněných cel a nekonečných front na jídlo.*“¹⁴³

V červnu se politická situace značně vyhrotila a POUM byla pro-sovětskou propagandou označena jako trockistická a fašistická. V oběhu se objevil také plakát vyobrazující masku POUM, která je strhávána a zpod ní vylézá obličej pokrytý svastikou.¹⁴⁴

Vedoucí členové POUM byli zatčeni, mnozí další byli nuceni se skrývat. Orwellovi a jeho ženě se podařilo uprchnout vlakem ze země a dále pak do Anglie. Téhož roku byli Orwellovi v nepřítomnosti souzeni Tribunálem pro špionáž a velezradu ve Valencii, kdy byli obžalobou označeni za krajní trockisty a agenty POUMu.¹⁴⁵ Orwell kontroval, že „*tato obvinění jsou pouze vedlejším produktem vykonstruovaných politických procesů s trockisty a vycházejí ze lži a do očí bijících absurdit, které byly publikovány ruským komunistickým tiskem.*“¹⁴⁶

Po návratu do Anglie Orwell seznal, že jeho aktivita ve španělské občanské válce jeho reputaci příliš neprospěla. Vydavatelé byli obezřetní a zdráhali se jeho díla vydávat. V téže době komunistický plátek *Daily Worker* ostře kritizoval jeho knihu *Cesta k Wigan Pier*, když vytrhl z kontextu Orwellův výrok, že „*pracující třída smrdí.*“¹⁴⁷

Po příjezdu ze Španělska v roce 1937 se Orwell potýkal se zdravotními neduhy. Léčil se s tuberkulózou a strávil mnoho času po sanatoriích. Orwellovi také podnikli ozdravnou cestu do Maroka, kde Blair napsal svůj další román *Nadechnout se*. Ten vydal po svém návratu do Anglie těsně před válkou. Téhož roku také zemřel jeho otec Richard.¹⁴⁸

3. 2. Čtyřicátá léta

Na počátku druhé světové války se Orwell věnoval psaní kritik divadelních her, filmů a knih pro *The listener*, *Time and Tide*. Sbíral také materiál pro svou první sbírku

¹⁴³ BOWKER, Gordon. *George Orwell*. 2004, s. 217

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 218

¹⁴⁵ ORWELL, George a George PACKER. *Facing unpleasant facts: narrative essays*. 2009, s. 29

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 31

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 33

¹⁴⁸ CONNELLY, Mark. *George Orwell: A Literary Companion*. 2018, s. 17

esejů *Inside the Whale*. V době války se také potýkal s návaly smutku a depresí. Svůj podíl na tomto nepříznivém psychickém rozpoložení měla smrt manželčina bratra během Dunkirkské evakuace, která George hluboce zasáhla.¹⁴⁹

V období války si Orwell také vedl deník, kam zaznamenával důležité události i své vlastní postřehy a myšlenky. V jednom ze zápisků se vymezuje vůči Stalinovi a stalinismu obecně:

*„Neexistuje jasnější příklad morální a emoční prázdnoty naší doby, nežli skutečnost, že v tuto víceméně stojíme po boku Stalina. Jelikož je tento vrah dočasně na naší straně, jsou všechny čistky a procesy rázem zapomenuty.“*¹⁵⁰

Ačkoliv byl Orwell prohlášen za neschopného vojenské služby ze zdravotních důvodů, připojil se k Domácí gardě (pomocné dobrovolnické jednotky).¹⁵¹ Neúspěšně se také ucházel o post na ministerstvu letectví. V roce 1941 se mu však konečně podařilo získat práci, kterou by mohl přispět, alespoň vzdáleně, k válečnému snažení své země. Byl zaměstnán v BBC, kde zastával místo vrchního editora pro vysílání do koloniální Indie. Po zanechání této práce v roce 1943 se začal plně věnovat psaní své alegorické bajky *Farma zvířat*, kterou vydal v roce 1945

Po vydání *Farmy zvířat*, která v poválečném klimatu sklízela celosvětový úspěch a dala zapomenout na kritiku, jež se na Orwellovu hlavu snášela po jeho návratu ze Španělska, se Blair stal vyhledávanou osobností. Po dobu následujících 4 let se věnoval žurnalistice, hojně přispíval do politicky orientovaných časopisů a napsal na 130 politicky laděných kritických esejů. V neposlední řadě pracoval na svém zdaleka nejznámějším díle *1984*, které vydal v roce 1949, rok před svou smrtí.

3.3. Orwellovo politické smýšlení

Naprostou klíčovou roli ve formování Orwellovo politického smýšlení hrála jeho účast ve Španělské občanské válce. Orwell napsal Cyrilu Connollymu z Barcelony roku

¹⁴⁹Diaries. *Newstatesman.com* [online]. [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: <https://www.newstatesman.com/books/2009/09/domestic-diaries-orwell-life>

¹⁵⁰ ORWELL, George. *A Patriot After All 1940-1941*. 1999, s. 522

¹⁵¹ About George Orwell. *Theguardian.com* [online]. [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/newsroom/orwell/story/0,,1048203,00.html>

1937: „Viděl jsem tu nádherné věci a věřím v socialismus, což jsem nikdy předtím nemohl říci.“¹⁵²

Po návratu ze Španělska se Orwell obratem připojil k britské Nezávislé straně práce (British Independent Labour Party). Svůj vstup do Nezávislé strany práce vysvětluje v eseji *Why I joined the Independent Labour Party*:

„V posledních letech se mi daří z kapitalistů tahat pár liber týdně za to, že píšu knihy, v nichž kapitalismus kritizuji. Ale nemám iluze, že to tak půjde donekonečna. Jediné zřízení, v němž bude trvale udržitelná svoboda slova, je socialismus. Pokud zvítězí fašismus, jako spisovatel jsem skončil – a psaní je to jediné, čím jsem světu nápomocen. Jen tento důvod je mi dostatečným pro vstup do socialistické strany.“¹⁵³

Pokud by bylo cílem jasně odpovědět na otázku, kam v pravolevém spektru umístit George Orwella, odpovědí by patrně byla levice. Blair velmi tíhl k demokratickému socialismu. Ve své knize *Cesta k Wigan Pier* Orwell píše, že „pravý socialista je ten, kdo si přeje – nejen považuje za příhodné, ale aktivně si přeje, aby byla tyranie svržena.“¹⁵⁴

Navzdory svému sympatizování s levicí a socialismem byl však, po zkušenostech ze Španělska, odpůrcem komunismu a zejména stalinismu, potažmo jakékoli formy totality a diktatury.

Orwell ve své eseji *Why I write* z roku 1946, uvádí: „Každá řádka vážně míněného textu, který jsem od roku 1936 napsal, byla, ať už přímo nebo nepřímo, kritikou totalitarismu a vyjádřením podpory demokratického socialismu v tom smyslu, jak jej vnímám.“¹⁵⁵

Blair vnímal zásadní rozdíl mezi socialismem ve své čisté, původně zamýšlené podobě a Sovětským svazem za Stalinovy vlády. Tuto rozdílnost přibližuje ve své eseji *Toward European unity* z roku 1947:

¹⁵² ANGUS, Ian. *The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell*. 1968, s. 301

¹⁵³ ANGUS, Ian. *The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell*. 1968, s. 373

¹⁵⁴ BOWKER, Gordon. *George Orwell*. 2004, s. 232

¹⁵⁵ ANGUS, Ian. *The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell*. 1968, s. 23

„Základem Orwellova vnímání socialismu bylo jeho uvědomení, že Sovětský svaz není socialistickým státem. Hrůzné události v Sovětském svazu tak jeho víru v socialismus ještě více posílily.“¹⁵⁶

Za zmínku stojí také Orwellův pohled na anarchismus, kterým byl také do jisté míry ovlivněn. Imponovala mu zejména kritika Sovětského svazu a požadavek na svobodu jednotlivce.¹⁵⁷ V knize *Cesta k Wigan Pier* o anarchismu napsal:

„Vypracoval jsem anarchistickou teorii, podle níž jsou všechny vlády v základu špatné, trest napáchá více škody než zločin sám a lidé se mohou chovat slušně jen tehdy, pokud je necháte na pokoji.“¹⁵⁸

¹⁵⁶ Orwell and the Spanish Revolution. *International Socialism Journal* [online]. [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: <http://pubs.socialistreviewindex.org.uk/isj62/newsinger.htm>

¹⁵⁷ CRICK, Bernard. *George Orwell: A Life*. 2019, s. 364

¹⁵⁸ ANGUS, Ian. *The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell*. 1968, s. 35

4. Rozbor Orwellových děl

V následující části budou rozebrány dvě stěžejní díla Orwellovy tvorby *Farma zvířat* a *1984*. Cílem je zachytit způsob, jakým Orwell totalitarismus v těchto titulech kritizoval a demonstrovat konkrétní rysy totality v jeho tvorbě.

4. 1. Farma zvířat

Farma zvířat je alegorická bajka, kterou George Orwell poprvé vydal 17. srpna 1945.¹⁵⁹ Kniha vypráví příběh o užitkových zvířatech, jež se vzbouří proti majiteli a převezmou nad farmou kontrolu. Zvířata věří, že se jim podaří vytvořit svobodnou, rovnou a spravedlivou společnost. Tato představa se však v průběhu knihy ukáže jako iluzorní, neboť se moci ujme úzký okruh obyvatel farmy a původně svobodná společnost se zvrhne v diktaturu.

Bajka reflektuje události vedoucí k ruské revoluci roku 1917 a dále Stalinovu éru.¹⁶⁰ Orwell sám byl, jak již bylo naznačeno, od návratu ze Španělska zarytý odpůrce Stalinismu. Tvrdil, že se ze Sovětského svazu stala brutální diktatura, stojící na Stalinovém kultu osobnosti a teroru. Ve své eseji *Why I write* napsal, že Farma zvířat je první knihou, ve které se pokusil „sloučit politický a umělecký aspekt své tvorby.“¹⁶¹

Orwell napsal knihu mezi listopadem 1943 a únorem 1944, tedy v době, kdy byla Velká Británie ve spojení se Sovětským svazem proti Hitlerovu fašistickému Německu. Britská veřejnost si v těchto letech Stalina cenila a měla o něm obecně dobré mínění, což Blair nemohl „zkousnout“. Ve světle této všeobecné náklonnosti vůči Stalinovi a spojení se SSSR se vydavatelé zdráhali rukopis vydat. Později se nicméně stala kniha po finanční stránce velkým úspěchem. Magazín *Time* knihu zařadil na seznam sta nejlepších novel vydaných mezi lety 1923 a 2005.¹⁶²

¹⁵⁹ BYNUM, Helen. *Spitting blood: the history of tuberculosis*. 2012, s. 13

¹⁶⁰ Animal Farm: A Beast Fable for Our Beastly Times. *Litkicks.com* [online]. [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: <https://www.litkicks.com/AnimalFarm>

¹⁶¹ ANGUS, Ian. *The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell*. 1968, s. 56

¹⁶² *Time*. 2008. Dostupné také z: www.time.com/200/100 books_complete list.html

4. 1. 1. Hlavní postavy

Pochopení spojitostí mezi postavami v knize a reálnými historickými předlohami, které reflektují, je pro hlubší porozumění celého díla naprosto stěžejní. Jednou z hlavních postav je nejstarší z vepřů Starý Major. Tento stál za zrodem celé revoluce a byl také jejím duchovním otcem. V řeči, kterou přednesl před všemi zvířaty těsně před svou smrtí, pravil:

„Copak není úplně jasné, soudruzi, že toto zlo našeho života pochází z tyranie lidských bytostí? Produkty naší práce nám budou pouze tehdy, zbavíme-li se člověka! Mohli bychom získat svobodu a bohatství téměř ze dne na den!“¹⁶³

Major symbolizuje Karla Marxe, jednoho ze zakladatelů komunismu, a Vladimira Lenina, komunistického vůdce Ruské Revoluce. Lebka Starého Majora byla, podobně jako Leninovo balzamované tělo, veřejně vystavena.¹⁶⁴

Napoleon, velký a přísně vyhlížející vepř, je hlavní zápornou postavou celé bajky. Nevynikal svou výřečností, leč vždy se mu podařilo různými, často podlými a násilnými způsoby prosadit svou vůli. V díle představuje postavu sovětského vůdce Stalina.

Další stěžejní postavou je Pištík, druhý muž na farmě a pravá ruka Napoleona. Má na starosti propagandu a mezi jeho přednosti patří přesvědčivost a výřečnost.

Napoleonovým rivalem je Kuliš, který symbolizuje Lva Davidoviče Trockého, jenž po Leninově smrti prohrál se Stalinem svůj souboj o pozici prvního muže v Sovětském svazu. Posléze byl nucen uprchnout do exilu a nakonec podlehl následkům zranění z atentátu.

Pan Jones, původní majitel farmy, symbolizuje ruského cara Mikuláše druhého, který abdikoval po revoluci v roce 1917, načež byl i se zbytkem rodiny bolševiky zavražděn v červnu 1918.¹⁶⁵

Nejsilnějším a nejoddanějším zvířetem je bezesporu Boxer. Navzdory přínosu, který v něm vládnoucí prasata skrze jeho tvrdou práci viděla, jej také kvůli jeho nesmírné síle vnímala jako hrozbu. Když se v průběhu děje Boxer zraní a je jasné, že již není

¹⁶³ ORWELL, George. *Farma zvířat*. 2015, s. 7

¹⁶⁴ RODDEN, John. *Understanding Animal farm: a student casebook to issues, sources, and historical documents*. 1999, s. 40

¹⁶⁵ Animal Farm Analysis. *Shmoop.com* [online]. [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: <https://www.shmoop.com/study-guides/literature/animal-farm/analysis#symbolism-imagery>

schopen vykonávat náročnou práci, je Napoleonem prodán, načež Pištík pronese jímavou, leč nepravdivou řeč o jeho smrti:

„Byl jsem do poslední chvíle u jeho lože. A ke konci, když už skoro nemohl mluvit, pošeptal mi do ucha, že nejvíc ho trápí, že se nedožil dostavby větrného mlýna. Kupředu, soudruzi, šeptal. Kupředu ve jménu Revoluce. Ať žije Farma zvířat! Ať žije soudruh Napoleon!“¹⁶⁶

Boxerova postava měla podle Orwella odkazovat na Alexeje Stachanova, který stál v čele hnutí Stachanovců.¹⁶⁷

Poslední postavou, které bude věnována pozornost, je Benjamin - jedno z nejmoudřejších zvířat a vyjma prasat jedno z mála na farmě, které umělo číst. Morris Dickstein poznamenal, že skrze Benjaminu promlouvá sám Orwell, což je nasnadě zejména kvůli jeho všudypřítomnému skepticizmu. Jeho častou poznámkou byla věta *„život půjde dál tak, jako doposud – tedy špatně.“*¹⁶⁸

V obecné rovině je nasnadě zmínit také ovce. Ty Orwellem vykreslené vykazují typické znaky nevzdělané a snadno ovladatelné masy, která uvěří všemu, co jí bude propagandou předloženo. Tento aspekt je podtržen také nízkou vzdělaností ovcí, což jejich důvěřivost a neschopnost orientovat se v okolním dění jen prohlubuje.

*„Ostatní zvířata na farmě se zarazila u písmene A. Vyšlo též najevo, že ta hloupější jako ovce nejen že se nedovedla naučit ani písmenko, ale nedokázala si z paměti vzpomenout ani na sedm přikázání“.*¹⁶⁹

Psi, kteří v díle plní funkci strážců vládnoucích prasat, vykonavatelů exekucí, šířitelů všeobecného strachu a aparátu páchajícího teror na obyvatelích farmy, fungují jako paralela k tajné policii, která je jedním z nosných pilířů každého totalitního režimu. Z následující pasáže je patrné, že psi fungují také jako jakýsi nárazník, který prasata vytyčí vpřed, kdykoliv je mezi obyvateli farmy cítit jakýkoliv náznak nevole. Násilí spolu se strachem jsou ostatně velmi spolehlivými nástroji k potlačení nespokojenosti.

¹⁶⁶ ORWELL, George. *Farma zvířat*. 2015, s. 56

¹⁶⁷ Ve třicátých letech dvacátého století působili v SSSR takzvaní Stachanovci. Ti se vyznačovali extrémně vysokou pracovní morálkou a všeobecným nasazením. Stachanovci vytvořili také několik rekordů v překonávání plánů. Hnutí dostalo svůj název podle horníka původem z Ukrajiny Alexeje G. Stachanova, kolem něž se vytvářel kult osobnosti a jeho nadšení pro práci bylo dáváno za příklad.

¹⁶⁸ RODDEN, John. *Understanding Animal farm: a student casebook to issues, sources, and historical documents*. 1999, s. 141

¹⁶⁹ ORWELL, George. *Farma zvířat*. 2015, s. 19

„Čtyři podsvinčata v první řadě začala nesouhlasně kvičet, vyskočila a začala jedno přes druhé mluvit. Psi, sedící kolem Napoleona, však náhle hrozivě zavrčeli; podsvinčata zmlkla a zase se posadila.“¹⁷⁰

Tyto výše popisované postavy a obecně vrstvy obyvatel farmy věrně odráží obraz totalitní společnosti. Na vrcholu stojí vůdce, který je zároveň tváří strany a buduje si kult osobnosti. Doprovázen je jedním či několika nejvěrnějšími. Shlédneme-li směrem dolů z vrcholku mocenské pyramidy, uvidíme masu pracujících a nepříliš vzdělaných jedinců, kterou vládnoucí elita potřebuje. Koho naopak nepotřebuje, je inteligence. Ta má, na rozdíl od většiny pracujících, vzhled do skutečné povahy dění, propagandě a lžím navzdory. K udržování pořádku přispívá tajná policie.

4. 1. 2. Třídní nerovnost

Jeden z hlavních principů animalismu, tedy ideologie, kterou Napoleon a Kuliš vytvořili, je myšlenka, že jsou si všechna zvířata rovna. Tento princip byl shrnut do sedmi pravidel, která byla vyvěšena na veřejném místě tak, aby byla pro všechny dostupná:

SEDM PŘIKÁZÁNÍ

1. Každý, kdo chodí po dvou nohách, je nepřítel.
2. Každý, kdo chodí po čtyřech nohách nebo má křídla, je přítel.
3. Žádné zvíře nebude chodit oblečené.
4. Žádné zvíře nebude spát v posteli.
5. Žádné zvíře nebude pít alkohol.
6. Žádné zvíře nezabije jiné zvíře.
7. Všechna zvířata jsou si rovna.¹⁷¹

Velmi záhy však začíná vycházet najevo, že tato pravidla, stejně jako celá myšlenka rovnosti všech zvířat, je velmi iluzorní. Již v úvodní Majorově řeči je možno si všimnout usazení jednotlivých zvířat podle společenského postavení. Prasata zaujala místo ihned před řečnickým místem, což předznamenává jejich vedoucí úlohu.

¹⁷⁰ ORWELL, George. *Farma zvířat*. 2015, s. 30

¹⁷¹ Tamtéž, s. 15

Prasata se v průběhu děje ujímají moci na farmě, a to zejména díky skutečnosti, že na rozdíl od drtivé většiny jiných zvířat umí číst a psát, jinými slovy se pasují do pozice nadřazené ostatním zvířatům a cítí se oprávněni farmě vládnout a určovat její směr.

V přímé kontradikci k intelektuálně dominujícím prasatům stojí silný kůň Boxer, který představuje pracující třídu. Ten Napoleonovu vládu slepě podporuje a to i ve chvíli, kdy je i jemu jasné, že Napoleon nejedná v nejlepším zájmu všech zvířat. Boxer tedy slouží jako ilustrace snadno ovladatelných mas. Po první bitvě proti farmáři Jonesovi a jeho nohsledům Boxer pronesl:

„Když to říká soudruh Napoleon, musí to být pravda! A od té doby ke svému osobnímu mottu „Budu pracovat lépe a radostněji“ přidal slogan „Napoleon má vždycky pravdu!“¹⁷²

Za pozoruhodný fenomén v této souvislosti považuji skutečnost, že Boxer, ačkoliv silou převyšuje všechny prasata a mohl by hypoteticky svrhnout vládnoucí garnituru za použití násilí, si není své moci vědom a v prostředí ovládaném intelektuálně vyspělými prasaty akceptuje svou submisivní pozici pracujícího dělníka bez reálné možnosti cokoliv aktivně ovlivnit. Tento fakt ilustruje následující pasáž, kdy psi omylem zaútočili na Boxera:

„Pes kňučel o milost, dva druzí se odplížili s ocasem mezi nohama. Boxer tázavě pohlédl na Napoleona, zda má psa rozdrtit kopytem či pustit. Napoleon poněkud změnil barvu a výraz obličeje a příkře Boxerovi nařídil, aby psa nechal být. Boxer zvedl kopyto a pes se s kňučením a vytím odplížil.“¹⁷³

Je dlužno podotknout, že tato slepá poslušnost a neschopnost se proti tyranii vzepřít není rys charakteristický pouze pro Boxera. Kdyby se totiž masa zvířat byla schopna spojit a zkoordinovat, velmi pravděpodobně by byla schopna Napoleona porazit i bez silného Boxera.

Stranou těchto dvou tříd, tedy nejužší vládnoucí a dělnické pracující, stojí inteligence, která je v Orwellovém díle vyobrazena skrz osla Benjamina. Ten, na rozdíl od Boxera a mnohých dalších zvířat, umí perfektně číst, nicméně sverpě odmítá ostatní obyvatele farmy informovat o prasaty vydávaných dokumentech a nevidí smysl ve sdílení

¹⁷² ORWELL, George. *Farma zvířat*. 2015, s. 31

¹⁷³ Tamtéž, s. 45

svého vhledu do problematiky s pracující třídou. Benjamin se rozhodne promluvit ve chvíli, kdy je Boxer již vezen na smrt do továrny na lepidlo, tedy příliš pozdě:

„Blázni! Blázni! Křičel Benjamin, poskakoval kolem nich a tloukl rozčileně kopyty do země. „Vy blázni! Copak nevidíte, co je napsáno na boku káry?“ Dodávky kostí, masa, kůží. Copak nechápete, co to znamená? Boxera odvázejí na porážku!“¹⁷⁴

Skrz tento obraz Orwell ilustruje, kterak inteligence, ač disponuje vhledem do skutečné povahy dění, ale sama nemá potenciál ke svrhnutí tyranie, nesdílí své poznání s pracující třídou, která naopak sílu k zažehnutí revoluce má, ale postrádá potřebnou intelektuální kapacitu. Oběma třídám tak nezbyvá, než tiše podporovat vládnoucí třídu, která je utiskuje.

4. 1. 3. Jazyk a vzdělání

Ruku v ruce s problematikou třídní nerovnosti jde důležitost jazyka a význam vzdělání, respektive jeho absence. Orwell v knize ilustruje, kterak je jazyk účinným nástrojem manipulace a jak úroveň vzdělání jednotlivce definuje a do jisté míry předurčuje jeho místo ve společnosti.

Na počátku jsou zvířata, co se vzdělání týče, na obdobné úrovni. Prasata se nicméně poměrně brzy po Majorově projevu a následné smrti naučila číst, čímž se stala třídou intelektuálů, kteří mají právo řídit farmu a zároveň od nich není očekávána a vyžadována manuální práce. Osvojení si čtení tedy představovalo základní předpoklad pro uzurpování moci.

Většina ostatních zvířat, až na výjimky, číst neuměla. Ovce, což vnímám jako metaforu k nevzdělaným masám, se nikdy nedostaly přes písmeno A, stejně jako Boxer.

„Prasata uměla číst i psát perfektně. Boxer se nedostal dál než k písmenu D. Uměl nakreslit kopytem do prachu A, B, C, D a pak stál a zíral na písmena se klopenýma ušima, občas potřásl hřívou a marně se snažil rozpomenout, co přijde dál.“¹⁷⁵

¹⁷⁴ ORWELL, George. *Farma zvířat*. 2015, s. 151

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 19

Orwell umně zachycuje, kterak absence vzdělání rezultuje v ovlivnitelnost skrz propagandu a lživé informace. Většina zvířat není kupříkladu s to rozpoznat, že sedm zásad se neustále mění podle potřeb prasat. Ovce nejsou schopné číst vůbec, proto se omezí na slogan „čtyři nohy dobré, dvě nohy špatné.“¹⁷⁶

Na konci příběhu už jazyk a intelektualismus prasat smysl ani dávat nemusí – stačí, když se intelektuálně jeví. Na podobném základě je založena revidovaná verze sedmi zásad, která je zakončena větou „*všechna zvířata jsou si rovna, ale některá jsou si rovnější.*“¹⁷⁷

4. 1. 4. Propaganda

S problematikou vzdělání je úzce spjat fenomén propagandy, která je jedním z nosných pilířů každého totalitního zřízení. Napoleon a Pištík se ke lžím a falzifikacím všeho druhu uchýlovali velmi často. Poté, co byl kupříkladu Boxer odvezen na porážku, což vyvolalo mezi zvířaty značné znepokojení, mírnil Pištík všeobecné rozhořčení následujícími slovy:

*„Vysvětlení je ve skutečnosti velmi prosté. Káru dříve vlastnil koňský řezník, pak ji koupil zvěrolékař, který nestačil zamazat starý nápis. Tím právě vznikl omyl.“*¹⁷⁸

Za zmínku stojí také Napoleonova hlášení o rostoucích přídělích jídla navzdory skutečnosti, že na farmě vládla hlad a jediný, kdo pociťoval hojnost, byla prasata. Tento aspekt Orwell velmi podrobně ilustroval také v *1984*, jelikož z hlášení o úspěších strany, stejně jako rostoucí přídělí čokolády a dalších potravin v době absolutní bídy, byly na denním pořádku.

Propaganda, kterou Orwell v tomto díle vykresluje formou satiry, je základním stavebním kamenem jakékoliv totality. Odpoutáme-li se na moment od Orwellovy farmy s prasaty a psy, propaganda byla naprosto nepostradatelným nástrojem pro diktatury dvacátého století, například v Hitlerově Německu či Stalinově SSSR. V současné době se masivní propagandou prezentuje zejména Severní Korea.

¹⁷⁶ ORWELL, George. *Farma zvířat*. 2015, s. 20

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 72

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 67

4. 1. 5. Fenomén veřejného nepřítele

Veřejným nepřítelem, jehož vytvoření a udržování je nezbytné pro každý totalitní režim, je ve *Farmě* pan Jones. Prasata v průběhu děje ostatním zvířatům opakovaně zdůrazňují, že pokud by snad ztratila moc, pan Jones se znovu ujme vedení farmy. Tímto snadným, leč účinným nástrojem se prasatům dařilo umlčet nesouhlasné názory ostatních obyvatel farmy a prosadit své názory, jelikož možný návrat pana Jonese se jevil jako velmi reálná hrozba. Následujícími slovy ospravedlňuje Pištík skutečnost, že prasata začala spát v postelích:

„Postel, to je prostě místo, kde se spí. Snad byste nás, soudružky, nepřipravily o zasloužený odpočinek? Nechcete přece, aby nás naše povinnosti utýraly? Jistě byste si nepřály, aby se Jones vrátil?“¹⁷⁹

Veřejný nepřítel, jak je ve *Farmě* popisován, je další nezbytnou položkou na seznamu fungujícího totalitního režimu. Bez veřejného nepřítele, mnohdy fiktivního, by totiž vládnoucí elita neměla proti komu se vymezit a navzdory komu posouvat své hnutí stále vpřed. Funguje také jako záminka pro teror, jelikož je snadné dotyčného delikventa obvinít se skrytým spojenectvím s oním veřejným nepřítelem. Spojenectví s Kulišem, ke kterému se zvířata ve *Farmě* nuceně doznávají, je velmi podobné zmiňovaným politickým procesům jak v SSSR, tak v padesátých letech v ČSR.

4. 1. 6. Likvidace politický nepřátel

Napoleon se musel při své cestě k úplnému uchvácení moci na farmě vypořádat s nepohodlnými spoluobyteli. Jako nejzářnější příklad poslouží Kuliš, který se stal Napoleonovým přímým konkurentem v souboji o vedení farmy. Napoleon se nezdráhal svého soka diskreditovat na základě nepravdivých informací nebo si přivlastnit jeho plány na výstavbu větrného mlýna. Pištík se před shromážděnými zvířaty na Kulišovu adresu vyjádřil následovně:

„Soudruzi!“ křičel a nervózně poskakoval,“ vyšla najevo hrozná věc. Kuliš se zaprodal Frederickovi ze Strašína, který se na nás chystá zaútočit a naši farmu zabrat! Kuliš ho při tom má vést.“¹⁸⁰

¹⁷⁹ ORWELL, George. *Farma zvířat*. 2015, s. 37

Když byla již Napoleonova pozice na farmě dosti silná, mohl si dovolit jej přímo před zraky ostatních zvířat exemplárně zlikvidovat.

Likvidace nepohodlných osob se ovšem zdaleka neomezila jen na Kuliše. Atmosféra neustálého strachu a podezřívání zachvátila farmu a výjimkou nebyly popravy, naučené výpovědi ani vykonstruované zločiny i procesy, které v Orwellově popisu velmi nápadně připomínají praktiky sovětských soudruhů v době Stalinových čistek a později československé tajné policie zejména na počátku padesátých let:

„Čtyři zatčená prasata čekala, trásla se strachem, vinu vepsanou ve tvářích. Napoleon je vyzval, aby přiznala své zločiny. Jakmile skončila své doznání, psi jim okamžitě prokousli hrdla.“¹⁸¹

Z historie nejen dvacátého století je patrné, že zpočátku jsou političtí nepřátelé potlačování a potírání politickými manévry či atentáty, ke kterým se nastupující garnitura otevřeně nehlásí, jelikož její veřejná podpora není ještě dostatečně silná – stejně tak Napoleon nemohl Kuliše popravít zkraje knihy, kdy se ještě necítil ve své pozici dostatečně jistý. Totalitní diktatura však s rostoucí mocí likviduje své odpůrce čím dál více flagrantně a bezskrupulózně. Exemplární potrestání mají další, z hlediska vládnoucí elity pozitivní efekt – šíří strach a dávají tak jasně najevo, co si pracující člověk může a nemůže dovolit.

4. 1. 7. Policie

V Orwellově zvířecím světě jsou psi paralelou k sovětské tajné polici. Jejich úlohou je posilovat atmosféru neustálého strachu a likvidovat odpůrce Napoleonem nastoleného režimu. Poprvé se objeví ve výše citované scéně, v níž je Kuliš vyhnán z farmy. Od tohoto momentu byli psi nedílnou součástí násilí, kterého zvířata na farmě zakoušela, přičemž vykazovali známky naprosté loajálnosti Napoleonovi:

„Byla to štěňata, jež Napoleon odebral jejich matce a pak je v soukromí vychovával. I když nebyli ještě plně dorostlí, byli velcí a měli divoký

¹⁸⁰ ORWELL, George. *Farma zvířat*. 2015, s. 43

¹⁸¹ Tamtéž, s. 45

*vlčí výraz. Drželi se při Napoleonovi a zvířata si povšimla, že se k němu lísají stejně, jako se psi dříve lísali k panu Jonesovi.*¹⁸²

Kdykoliv se Napoleon vydal na podium, aby rozdal rozkazy, byl vždy obklopen svou smečkou devíti psů. Tento obraz zdůrazňuje separaci prasat od ostatních zvířat a podtrhuje nerovné společenské uspořádání na farmě. Podobně jako Stalin tak užívá Napoleon tajné policie, která jej více a více izoluje od prostého lidu, nad nímž získává naprostou kontrolu.

Policie fungovala také v Orwellově druhé rozebrané knize, důležitější je však poukázání na spojitost s reálným fungováním tajné policie, například v SSSR (NKVD), v Hitlerově Německu (GESTAPO) či Československu (StB). Ve všech zmiňovaných státech plnila policie velmi podobnou funkci – odhalování a likvidaci politických nepřátel.

4. 1. 8. Výchova

V citaci výše je uvedeno, že psi, kteří zaútočili na Kuliše, nejsou ještě plně dorostlí. Tato zdánlivě nepodstatná informace má svou výpovědní hodnotu. Jak je zmíněno v úvodní teoretické části práce, Hitler i Stalin cílili svou propagandu ve značné míře na mládež a zejména druhý jmenovaný považoval výchovu za záležitost především státu a strany. Tento fenomén Orwell ještě brilantněji vykreslil v *1984*, kde jej rozeberu obsírněji. I ve *Farmě* je nicméně patrné, kterak si Napoleon z vržených štěňat stranickou výchovou pod vlastním dohledem vypěstuje nebezpečné a především zcela loajální zabijáky.

*„Janina a Bára brzy po senoseči vrhly devět pěkných štěňat. Jakmile byla odkojena, odebral je Napoleon jejich matkám a řekl, že za jejich výchovu bude zodpovídat on sám.*¹⁸³

Totalitní režimy pojmají výchovu, jak bylo naznačeno v úvodu práce, více či méně jako záležitost státu. Toto pojetí jim umožňuje přenášet svou stranickou ideologii na další generaci přímo. V generaci rodičů se totiž mohou přirozeně stále nacházet odpůrci režimu. V úvodní části byl také popsán případ ze Sovětského svazu, kdy třináctiletý chlapec udal své rodiče za protirežimní smýšlení.

¹⁸² ORWELL, George. *Farma zvířat*. 2015, s. 30

¹⁸³ Tamtéž, s. 20

4. 1. 9. Vůdce

Napoleon v novele figuruje jako hlavní záporná postava, která je paralelou pro osobu silného, bezskrupulózního vůdce. Orwellův Napoleon je ztělesněním Josifa Vissarionoviče Stalina, který s Napoleonem sdílí mnohé charakterové rysy i formy represe a teroru, ke kterým se oba uchýlovali.

Napoleonovi se podaří vytvořit si kult osobnosti, v němž je vyobrazen jako božský a vševědoucí vůdce. Ačkoliv sám často vykřikuje a mohutně vyhrožuje, nechává za sebe často veřejně mluvit svou pravou ruku Pištíka, který také Napoleona vykreslí jako válečného hrdinu z Bitvy u Kravína. Napoleon následně sám sobě udělil několik vojenských vyznamenání, kupříkladu Zvířecí hrdina první třídy a Zvířecí hrdina druhé třídy.¹⁸⁴ Kromě zmíněných vojenských vyznamenání se také tituluje například jako Náš vůdce, Otec všech zvířat, Ochránce ovcí nebo Přítel káčátek.

Ač Orwell vykresluje Napoleona s nádechem humoru, nelze si nevšimnout podobnosti se způsoby, jakými se prezentovali vůdci již popisovaných diktatur – jak Hitler, tak Stalin se nezdráhali sami sobě udělovat tituly a vyznamenání – kupříkladu Führer či Generalissimus.

4. 1. 10. Shrnutí

Orwellovi se podařilo lehkou, skoro až pohádkovou formou ilustrovat prakticky všechny základní rysy totality. Za velmi zajímavé považuji symbolické propojení jednotlivých postav z *Farmy* s osobnostmi z období ruské revoluce a následných bojů o moc mezi Stalinem a Trockým. Na rozdíl od *1984*, kde je Orwellem vytvořený svět syrový a již jen jeho pouhý popis čtenáři způsobuje mrazení v zádech, je *Farma*, navzdory všem hrůzám, které se v jejím průběhu dějí, psána pro čtenáře emočně stravitelnější formou.

¹⁸⁴ ORWELL, George. *Farma zvířat*. 2015, s. 45

4. 2. 1984

Titul *1984*, v originále psáno slovy *Nineteen Eighty-Four: A Novel* je Orwellův dystopický román z roku 1949. Jedná se o Blairovo nejlepší, nejvýznamnější a zároveň poslední dílo před jeho smrtí v roce 1950. Orwell psal své veledílo mezi lety 1947 a 1948 na skotském ostrově Jura. V téže době se zároveň potýkal s tuberkulózou, která se u něj již těžce rozvinula.¹⁸⁵

Kniha sklídila obrovský úspěch a zařadila se mezi klasická díla zabývající se tematikou totality a totalitních režimů. Některé termíny, které se poprvé objevily právě v Orwellově románu, se dnes užívají v běžné mluvě, například *Velký bratr*. Dílo také získalo četná ocenění. Časopis *Time* zařadil Blairův rukopis do žebříčku sta nejlepších anglicky psaných románů mezi lety 1923 a 2005 a do roku 1989 bylo přeloženo do 65 jazyků.¹⁸⁶

Bez zajímavosti není ani skutečnost, že byla kniha, podobně jako některé další tituly s toutéž tematikou, v některých zemích zakázána a označována za z ideologického hlediska nepřijatelnou. Zařadila se tak po bok děl *My* od Jevgenije Zamjatina (1924), *Konec civilizace: aneb Překrásný nový svět* od Aldouse Huxleyho či *451 stupňů Fahrenheita* spisovatele Raye Bradburyho. Někteří autoři uvádějí, že právě Zamjatinovo dílo *My* bylo Orwellovi při tvorbě *1984* inspirací.¹⁸⁷

4. 2. 1. Obraz světa v 1984

1984 se odehrává v Oceánii, jednom ze tří interkontinentálních supervelmocí, které si rozdělily svět po globální válce. Jak se později dozvídáme, Británie, jež je součástí právě Oceánie, byla zmítána občanskou válkou, z níž vyšla vítězně Socialistická strana. Ta po svém triumfu zavedla v zemi totalitní vládu. Podobným způsobem se moci chopily totalitní režimy ve zbývajících dvou kontinentech – Eurasii a Eastasii. Tyto tři kontinentální velmoci jsou, alespoň na papíře, v permanentním válečném konfliktu.

¹⁸⁵ BOWKER, Gordon. *George Orwell*. 2004, s. 368-369

¹⁸⁶ *Time*. 2012. Dostupné také z: www.time.com/200/100/novels_complete_list.html

¹⁸⁷ 1984 thoughtcrime? Does it matter that George Orwell pinched the plot? *Theguardian.com* [online]. [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/books/booksblog/2009/jun/08/george-orwell-1984-zamyatin-we>

Bez zajímavosti není také způsob, jakým se o principech fungování Oceánie jakožto čtenáři dozvídáme. Jelikož neexistují žádné pravdivé a spolehlivé historické zdroje, o které by se mohl Winston Smith, hlavní protagonista, opřít, spojuje si kusé informace o historii a skutečné povaze světa postupně, při čemž si nikdy nemůže být jist, co je a co není pravda. Tento způsob vyprávění ve čtenáři ještě více umocňuje pocit strachu, nejistoty a beznaděje.

4. 2. 2. Pravda

Winston tedy žije ve světě, kde je obsah a chápání slova pravda velmi zavádějící a pozměněný. Winston sám je zaměstnancem ministerstva pravdy – to má na starosti cenzuru a úpravu informací do takové podoby, která je v danou chvíli pro stranu přijatelná a žádoucí. Pravda, jak ji člověk běžně chápe, je neměnná a universální. V Oceánii je však velmi relativní a přece, v závislosti na momentální situaci, naprosto absolutní, jak dokládá následující pasáž:

„V této chvíli například, v roce 1984, vede Oceánie válku s Eurasií, což znamenalo, že vždycky vedla válku s Eurasií. Nicméně, jak Winston dobře věděl, ještě před čtyřmi roky vedla Oceánie válku s Eastasií.“¹⁸⁸

Pro hlubší vhled do tohoto zdánlivě neuvěřitelného pojetí pravdy je nezbytné zmínit pojem *doublethink*, který by se dal volně přeložit jako *dvojitá myšlení*. V rámci *doublethinku* je totiž možné, aby se dva a dva rovnalo nejen čtyřem, ale dle potřeby strany také třem nebo pěti. Tato schopnost nevidět realitu, ba dokonce ji záměrně přehlížet, je pro drtivou většinu obyvatel v Orwellovském světě již dávno interiorizovaná. Nicméně Winston cítí, že pravda, skutečná pravda, musí existovat. V poslední části knihy je však po dlouhém mučení zlomen a od svých ideálů upouští. Povaha pravdy mu je vysvětlena následovně:

"Kolik prstům držím nahoře, Winstone?" "Čtyři." "Někdy, Winstone, je to pět. A někdy tři. Někdy všechno dohromady. Naráz. Musíš se víc snažit. Vrátit se k zdravému rozumu není snadné."¹⁸⁹

Ruku v ruce s tímto chápáním pravdy jdou také základní, na první pohled protichůdná hesla strany: „Válka je mír“, „Svoboda je otroctví“ a „Nevědomost je síla.“¹⁹⁰

¹⁸⁸ ORWELL, George. *Devatenáct set osmdesát čtyři*. 2015, s. 24

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 180

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 3

Stejně tak paradoxně se mohou jevit názvy čtyř hlavních ministerstev, která spravují a řídí celou Oceánii.

První takové nese název Ministerstvo pravdy. To mělo na starost úpravu historie, cenzuru veškerého veřejně přístupného obsahu a jakýchkoliv dostupných informací. „*Tvrdilo se, že Ministerstvo pravdy má tři tisíce místností nad úrovní země a tomu odpovídající prostory pod zemí.*“¹⁹¹

Ministerstvo míru mělo pro změnu na starost válečné záležitosti a Ministerstvo hojnosti bylo odpovědné za hospodářský stav země. Paradoxní na názvech těchto dvou ministerstev je, jak se čtenář později dozvídá, skutečnost, že kupříkladu Ministerstvo míru, od kterého by člověk za normálních okolností očekával zájem na co nejrychlejším konci války, prakticky udržuje fiktivní válečný konflikt neustále živý. Stejně tak Ministerstvo hojnosti, svému jménu navzdory, udržuje obyvatelstvo ve stavu permanentní chudoby a katastrofálního nedostatku základních surovin a spotřebního zboží.

Ministerstvo lásky nahánělo největší strach. „*Nemělo vůbec okna. Bylo to místo, kam se nedalo vstoupit jinak než v oficiální záležitosti, jinak se k němu člověk nedostal ani na půl kilometru.*“¹⁹²

Postupovali-li bychom podle stejného principu, jakého jsme využili při vysvětlení fungování předchozích třech ministerstev, je nasnadě, co na člověka v Ministerstvu lásky čekalo. Bylo to místo, kam ho přivedla ideopolicie. Místo, kde se mu dostalo mučení a „nápravy“ jeho pokřiveného, chorobného myšlení. Winston v knize tento proces zažije na vlastní kůži.

4. 2. 3. Propaganda

Ruku v ruce s problematikou pravdy jde aspekt propagandy, která je v knize vyobrazena neuvěřitelně detailně a pro občany Oceánie (ani pro čtenáře) před ní není úniku. Všichni obyvatelé mají, kupříkladu, ve svých bytech instalované televize, které není nikdy možné vypnout. Z obrazovek se celé dny řinou fabulace informující o nejrůznějších úspěších strany, smyšlených válečných vítězstvích a dobytých územích či o zvýšení přídělů různých potravin:

¹⁹¹ ORWELL, George. *Devatenáct set osmdesát čtyři*. 2015, s. 3

¹⁹² Tamtéž

„Winston sleduje chování kolegů v jídelně, zatímco z obrazovky zaznívá nadšený projev o zvyšování životní úrovně, o tom, že:“...se konaly dokonce manifestace, kde se děkovalo Velkému bratrovi za zvýšení přídělu čokolády na dvacet gramů týdně.“¹⁹³

Zářným příkladem ilustrujícím obrovský vliv propagandy na obyvatelstvo je jakási oslava, kterou strana nazvala Týden nenávisti. Při ní lidé na nejrůznějších místech veřejně projevovali nenávist veřejnému nepříteli Immanuelu Goldsteinovi, kterého propaganda vykreslila jako rozvratného živla, zrádce a kontrarevolucionáře. Při týdnu nenávisti nebyly při veřejném promítání výjimkou podobné výjevy:

„Nenávist vrcholila. Z Goldsteinova hlasu se stalo skutečné ovčí bečení a jeho tvář se na okamžik změnila v ovčí. Potom se ovčí čumák proměnil v postavu euroasijského vojáka, který se přibližoval, obrovský, strašlivý, s rachotícím samopalem, až se zdálo, že vyskočí z obrazovky.“¹⁹⁴

Jak jsem zmínil, propagandě v Oceánii nebylo možné uniknout. Podobně masivní byla také v totalitních režimech dvacátého století a stále je v Severní Koreji. Využívána byla a stále jsou všechna dostupná média – rádio, televize, noviny, plakáty, nápisy na budovách a sochy. Propaganda je neodmyslitelnou součástí každého totalitního režimu.

4. 2. 4. Veřejný nepřítel

Ačkoliv se postava Immanuela Goldsteina (vyjma jeho hlavy na plátně při Týdnu nenávisti) nikdy v knize osobně neobjeví, její význam není zdaleka zanedbatelný.

První rovinou, které se dotknu, je vyobrazení Goldsteina jakožto veřejného nepřítele a zrádce. O fenoménu veřejného nepřítele bylo hovořeno také ve *Farmě*, kde byl tento přívlastek přisouzen Kulišovi. Goldstein je protivníkem strany i lidu číslo jedna a je označen za kontrarevolucionáře a nepřítele režimu. Nenávist mas vůči jeho osobě je patrná z citace výše. Paradoxní na této záležitosti je skutečnost, že není jasné, zda Goldstein v knize vůbec jako reálný člověk existoval. Osobně se přikláním k názoru, že byl, podobně jako osoba Velkého bratra, pouze stranou uměle vytvořen a propagandou využit.

Druhým aspektem je pak rukopis s názvem *Teorie a praxe oligarchického kolektivismu*, která se v průběhu knihy Winstonovi dostane do ruky. Jako autor je uveden

¹⁹³ ORWELL, George. *Devatenáct set osmdesát čtyři*. 2015, s. 270

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 11

právě Immanuel Goldstein. Tato kniha pro Winstona představuje, alespoň po určitou dobu, krok k pravdě, po které tolik prahne. Nakonec se však, k Winstnovému zděšení, ukáže, že knihu napsalo samo vedení strany a Winstonovy iluze o svržení vlády a kontrarevoluci v pohybu se rozplynou.

„Četl jsi Goldsteinovu knihu, anebo aspoň část. Řekla ti něco, co jsi předtím nevěděl?“ „Tys ji četl?“ zeptal se Winston. „Já jsem ji napsal. Totiž, spolupracoval jsem na ní.“¹⁹⁵

Zmíněná kniha je nicméně klíčová i z hlediska svého obsahu. V Orwellově světě, kde pravda neexistuje, informace se upravují každou vteřinou a je zcela nemožné něčemu bez pochyb věřit, představuje tento rukopis jediný ucelený a v rámci knihy pravdivý výklad dějin, společenského uspořádání, pravého důvodu permanentního válečného stavu, chudoby a uchopení a udržení moci.

Následující stať ze zmíněné knihy vysvětluje, kterak je válka pro stranu důležitá z pohledu vládnoucí strany:

„Podstatným aktem války je ničení; nemusí to být ničení lidských životů, ale produktů lidské práce. Válka je způsob, jak rozbít na kousky anebo vystřelit do stratosféry či potopit do hlubin moře hmotné statky, které by se jinak daly použít k dosažení nadměrného pohodlí mas.“¹⁹⁶

4. 2. 5. Rozvrstvení společnosti

Společnost se v 1984 skládá ze tří tříd, které jsou uspořádány hierarchicky. Na pomyslném piedestalu stojí členové Vnitřní strany, což je vládnoucí elita, která fakticky i ideologicky řídí celý stát. Do klubu těch nejvybranější patří zhruba 2% populace v Oceánii. Tato elita má přístup ke všem statkům, které se pro zbytek obyvatelstva, zejména pro proléty, jeví jako nedostatkové. Víno, kupříkladu, bylo výsadou pouze členů vnitřní strany, a tak si Winston při kontaktu s touto rubínovou tekutinou nezadal se zvědavým dítětem, které něco ochutnává poprvé:

"Jmenuje se to víno," řekl O'Brien s nepatrným úsměvem. "Určitě jste o tom četli v knihách. Bohužel, do Vnější strany se toho moc nedostane."¹⁹⁷

¹⁹⁵ ORWELL, George. *Devatenáct set osmdesát čtyři*. 2015, s. 188

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 137

¹⁹⁷ ORWELL, George. *Devatenáct set osmdesát čtyři*. 2015, s. 122

Vnější strana, jejíž součástí je i Winston, tvoří zhruba 13% obyvatelstva. Příslušníci tohoto stavu představují střední třídu. Dostává se jim sice vzdělání, jelikož pracují nejčastěji na jednom ze čtyř ministerstev, a je tedy třeba, aby měli povědomí o tom, jak systém funguje, ale přístup k vládnoucí elitě je jim zapovězen.

Poslední, nejpočetnější třídou jsou proléti, v originále *proles*. Ti tvoří zbývajících 85% populace. O postavení prolétů ve společnosti vypovídá následující pasáž:

„Strana učila, že proléti jsou od přírody méněcenní a musí být drženi v porobě jako zvířata podle několika jednoduchých pravidel. Vlastně se o prolétech velmi málo vědělo. Nebylo to ostatně třeba.“¹⁹⁸

4. 2. 6. Permanentní dohled

Permanentní dohled je dalším nástrojem, kterým strana udržuje a posiluje svůj mocenský monopol. Pocit neustálého sledování umocňuje atmosféru strachu a podezřívání. Umožňuje také straně snadno odhalovat potenciální, reálné, ale nejčastěji také smyšlené nepřátele režimu.

Nejzářnější příkladem neustálého dozoru jsou obrazovky instalované v každém bytě a na všech veřejných místech. V minulých kapitolách bylo o těchto obrazovkách hovořeno v kontextu propagandy. Jelikož mají ale tyto obrazovky krom reproduktorů také mikrofony a kameru, nejen, že reprodukují obraz a zvuk, ale snímají, co se před obrazovkou děje. Člověk si tedy nikdy nemohl být jist, zda jej někdo zrovna nesleduje. Obrazovky provázejí každého obyvatele od rána do noci a čtenář se o jejich existenci a principu fungování dozvídá na samém počátku knihy:

„Obrazovka současně přijímala a vysílala. Každý zvuk, který Winston vydal a jenž byl hlasitější než velmi tiché šeptání, obrazovka zachycovala; a co víc, pokud zůstal v zorném poli kovové desky, bylo ho vidět a slyšet. Samozřejmě, člověk si nikdy nebyl jist, zda ho v daném okamžiku sledují.“¹⁹⁹

¹⁹⁸ ORWELL, George. *Devatenáct set osmdesát čtyři*. 2015, s. 51

¹⁹⁹ ORWELL, George. *Devatenáct set osmdesát čtyři*. 2015, s. 16

Atmosféru neustálého dozoru také podtrhují plakáty vyobrazující Velkého bratra. Ty je možné nalézt na mnoha místech a člověk kolem nich projde mnohokrát za den. Nakresleny jsou navíc tak, že má člověk při jejich míjení pocit, jako kdyby ho oči Velkého bratra neustále sledovaly.

Permanentního dohled v knize je absolutní – kamery v bytech nebyly doposud instalovány v žádném totalitním státě, nicméně základní myšlenka se Orwellovi podařila vykreslit dokonale. Podobnost mezi udáváním v Orwellově Oceánii a SSSR či ČSR je nasnadě, stejně tak pocit nesvobody, který Winston prožíval, dozajista nebyl cizí milionům obyvatel ve zmíněných totalitních státech.

4. 2. 7. Ideopolicie

Tajná policie, která je jedním z pilířů totalitního teroru, nese v Orwellově světě název Ideopolicie. Ta cíleně vyhledává reálné, potenciální i zcela fiktivní nepřátele strany, vyslýchá je, mučí a popravuje. Nejvíce obávaná je pak mezi obyvateli místnost 101 na Ministerstvu lásky – místo, kde lidé zažívají ve jménu své nápravy ta nejhorší mučení a nikdo se již, pokud vůbec, nevrátí stejný jako dřív. Hrůza, kterou pouhý název místnosti v lidech probouzí, je patrná z následující pasáže.

"Místnost 101, řekl důstojník. Po Winstonově boku se ozval vzdech a zaúpění. Muž se vrhl na kolena se sepjatýma rukama. „Dělejte se mnou, chcete, jen ne místnost 101!“²⁰⁰

Nejtěžší zločin, kterého se člověk může dopustit, je ideozločin, v originále *thoughtcrime*. Ideozločin je jakýkoliv zločin proti režimu, nicméně stačí tak málo jako neprojevení dostatečné zloby vůči zrádci Goldsteionovi při Týdnu nenávisti nebo psaní si deníku. Prozradit člověka mohl jedno slovo, jeden pohled, jediná myšlenka.

Základním předpokladem pro přežití ve světě pod taktovkou Velkého bratra je osvojení si již zmíněného dvojího myšlení. To umožňuje člověku nebrat v potaz základní logické, kauzální a temporální aspekty každodenního bytí a bezmezně věřit všemu, co

²⁰⁰ ORWELL, George. *Devatenáct set osmdesát čtyři*. 2015, s. 170

strana hlásá. Neschopnost tohoto myšlení, která rezultuje v ideozločin, je pak chorobou, kterou je třeba léčit, jak dokládá následující pasáž:

„Jsi pomatený. Máš narušenou paměť. Nejsi schopný zapamatovat si skutečné události a přesvědčuješ sám sebe, že si pamatuješ jiné události, které se nikdy nestaly. Naštěstí se to dá léčit.“²⁰¹

Pojem ideozločin je vymyšlený Orwellem, nicméně od obyvatel totalitních režimů se očekávala podobná poslušnost mysli. Netřeba chodit daleko pro reálný příklad – v socialistickém Československu se tato ukázněnost demonstrovala, jak bylo zmíněno, například účastí v průvodu či manifestační volbou.

4. 2. 8. Výchova mládeže

V teoretické části bylo pojednáno o fenoménu výchovy mládeže a propagandě cílené přímo na děti a dospívající. Orwell tento aspekt neopomíjí a vykresluje v knize výchovu, která je do značné míry řízena státem.

Dětem je stranická ideologie vtoukána do hlavy od útlého dětství – nosí uniformy a pěstuje se v nich nenávisť vůči všem nepřátelům strany, zejména Goldsteinovi. Výjimkou nejsou ani případy, kdy děti udaly své vlastní rodiče za ideozločin. Winstonův soused Parsons se v obávané místnosti 101 ocitne právě kvůli udání své malé dcerky.

"Kdo tě udal?" zeptal se Winston. "Moje dcerka," řekl Parsons s jakousi žalostnou pýchou. „Vůbec jí to nemám za zlý. Fakticky jsem na ni pyšný. Každopádně to dokazuje, že jsem ji vychovával ve správném duchu.“²⁰²

4. 2. 9. Vůdce

Silný vůdce, nebo alespoň jeho obraz, je nedílnou součástí každé diktatury. Velký bratr, který provází každého obyvatele Oceánie mnohokrát za den skrze televizi, rozhlas, plakáty a demonstrace, je symbolem a ztělesněním strany. Od každého občana se očekává, že bude Velkého bratra uctívat, milovat a bezmezně věřit všemu, co je jeho ústy vyřčeno.

²⁰¹ ORWELL, George. *Devatenáct set osmdesát čtyři*. 2015, s. 176

²⁰² Tamtéž, s. 162

„Tvář s černým knírem shlížela ze všech nároží, kam oko dohlédlo. Jeden visel na průčelí domu hned naproti. Velký bratr tě sleduje, hlásal nápis a tmavé oči hleděly upřeně do Winstonových.“²⁰³

Navzdory takto mohutné propagandě a budování kultu osobnosti Velkého bratra zůstává otázkou, zda Velký bratr v knize jako osoba fakticky existuje, leč čtenář nabývá dojmu, že nikoliv. Winston se O'Briena, vnitřního člena strany a svého trýznitele, na tuto otázku táže, z odpovědi však nelze vyvodit jednoznačné závěry:

"Existuje Velký bratr?" "Samozřejmě že existuje. Strana existuje. Velký bratr je ztělesněním Strany", odpověděl O'Brien. "Zemře Velký bratr, jednou?" "Samozřejmě ne. Jak by mohl zemřít?"²⁰⁴

4. 2. 10. Sexualita

Pojetí sexuality se v této podkapitole dotýkám z důvodu toho, že je v 1984, podobně jako celá řada dalších celospolečenských fenoménů, regulována a paušálně potlačována.

Jak je patrné z předchozích stran, cílem vládnoucí partaje je potlačit veškeré projevy lidskosti a v konečném důsledku i esenci lidství samého – lidé nemají, ba dokonce nesmí přemýšlet, slovní zásoba se neustále ztenčuje, jediná myslitelná láska je ta ke straně a Velkému bratrovi. Je tedy nasnadě, že sexuální touha je straně trnem v oku.

„Na sexuální styk se pohlíželo jako na poněkud nechutný menší zákrok, něco na způsob klystýru. Existovaly dokonce organizace jako Antisexuální liga mladých, které obhajovaly naprostý celibát pro obě pohlaví.“²⁰⁵

4. 2. 11. Jazyk

Fenoménu jazyka v 1984 bude věnováno, oproti jiným aspektům totality v knize, poněkud více prostoru. Důvodem je skutečnost, že mým studijním oborem je kromě

²⁰³ ORWELL, George. *Devatenáct set osmdesát čtyři*. 2015, s. 2

²⁰⁴ Tamtéž, s. 187

²⁰⁵ ORWELL, George. *Devatenáct set osmdesát čtyři*. 2015, s. 56

společenských věd také jazyk anglický, tudíž jsem nemohl ponechat tento jev bez zevrubnější analýzy.

Jazyk funguje v *1984* jako fundamentální nástroj udržení a prohloubení moci. Oficiálním jazykem Oceánie je *Newspeak*. Ten se vyznačuje velmi omezenou a postupně se ztenčující slovní zásobou. Orwell také připojuje appendix, ve kterém je *Newspeak* čtenáři blíže vysvětlen a neologismy přeloženy.

Z hlediska ideově politického je cílem Newspeaku eliminovat veškerou jazykovou rozmanitost a nejednoznačnost a celkovým zjednodušením jazyka a mluvy redukovat komunikační funkci jazyka na nezbytné minimum.

Značných změn měl ve své finální podobě Newspeaku doznat také způsob mluvené komunikace. Mluvit by se mělo rychle, rytmicky a monotónně, za použití krátkých monosylabických slov, které jsou jednoznačné a snadné na pochopení i artikulaci. Účelem tohoto způsobu mluvy je, aby řečník produkoval slova automaticky a bezmyšlenkovitě, čímž se výrazně redukuje nebezpečí, že by slova obsahovala cokoli, co by zavánělo protirežimním obsahem.²⁰⁶

Jako ilustrace dokumentující zjednodušování jazyka v Newspeaku poslouží úprava tvorby přídavných jmen: Nejprve se *better* a *the best*, tedy komparativ a superlativ přídavného jména *good* změní na *gooder* a *goodest* a následně, v poslední fázi Newspeaku, se *gooder* mění na *plusgood* a *goodest* na *doubleplusgood*.²⁰⁷

Dalším vylepšením je také krácení slov. Pro ilustraci uvádím názvy jednotlivých ministerstev: Ministerstvo pravdy – Minitrue (v originále Ministry of Truth), Ministerstvo lásky – Miniluv (v originále Ministry of Love); Ministerstvo hojnosti – Miniplenty (v originále Ministry of Plenty); a konečně Ministerstvo míru – Minpax (v originále Ministry of Peace).²⁰⁸

Pro zajímavost uvádím některé neologismy, které v díle používali zejména zaměstnanci Ministerstva pravdy při interní komunikaci: *artsem* – artificial insemination (umělé oplodnění), *joycamp* (v překladu Tábora radosti) – tábor nucených prací; *bb* – Big

²⁰⁶ GREEN, Jonathon. *Newspeak: a dictionary of jargon*. 1984, s. 86

²⁰⁷ Tamtéž, s. 13

²⁰⁸ Tamtéž, s.22

Brother (Velký Bratr); *blackwhite* (černábílá) – vyjadřuje podstatu dvojího myšlení, tedy schopnost věřit, že černá je zároveň bílá a naopak.²⁰⁹

Význam a smysl Newspeaku je Winstonovi záhadou. Postupně je však jasno, k čemu ona neustále mizející slovní zásoba přispívá. Hlavním důvodem je znemožnění existence ideozločinu v samotném základu. Pokud kupříkladu neexistuje slovo *svoboda*, není ani možné, aby byla myšlena, jelikož člověk myslí v pojmech. Pokud vymizí z lidské mysli slovo *svoboda*, nebude po ni člověk ani toužit. V knize se k poslednímu vydání slovníku Newspeaku zapáleně vyjadřuje postava lexikologa Syma následovně:

„Celá literatura minulosti bude zničena. I hesla se změní. Jak by mohlo existovat heslo "svoboda je otroctví", když pojem svobody bude zrušen? Celé myšlenkové klima bude jiné. Vlastně ani žádné myšlení nebude, v tom smyslu, jak je chápeme dnes.“²¹⁰

4. 2. 12. Shrnutí

Orwellovo stěžejní dílo vyobrazuje fiktivní, leč naprosto geniálně propracovanou společnost, v níž jsou velmi syrovým způsobem zachyceny všechny základní rysy totalitarismu. V jeho světě jsou lidé neustále kontrolováni a sledováni, reální i domnělí političtí nepřátelé stíháni a vyhlazováni. Společnost je hierarchicky rozdělena - hrstka naprosté elity vládne drtivě většině. K upevnění moci slouží také omezený jazyk, cenzura a mohutná propaganda.

Zajímavou úlohu hraje v knize údajně Goldsteinem vytvořený dokument, skrz nějž se čtenář dozvídá o pravé povaze fungování Orwellova světa, společnosti, důležitosti války pro vládnoucí stranu a dalších stěžejních aspektů.

²⁰⁹ The Principles of Newspeak. *Internetarchive.com* [online]. [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: <https://web.archive.org/web/20130217000821/http://www.newspeakdictionary.com/ns-prin.html>

²¹⁰ ORWELL, George. *Devatenáct set osmdesát čtyři*. 2015, s. 38

4. 3. Interpretace 1984

K samotnému rozboru díla, cíleného na aspekty totality, jsem se rozhodl připojit podkapitolu o dvou možných interpretacích díla. Jako stěžejní se jeví otázka, jak knihu a pojímat - zda jako satiru či jako proroctví.

1984 je některými autory vnímán čistě jako satira, která však postrádá potenciál naplnit nějaký hlubší smysl a cíl. Gaylard LeRoy kupříkladu ve své eseji Orwellovi vytýká, že „nenavrhl žádnou reálnou alternativu ke hrozivé vizi utopie, proti níž brojí“. Dodává však, že by bylo velmi náročné překročit satirický a kritický tón díla a nastínit jím také to, co by se mělo dělat, aby totalitní režimy nevznikaly.²¹¹

Jiní autoři, například J. C. Garrett, jsou toho názoru, že kniha by měla být vnímána a čtena jako proroctví a předpověď, nikoliv satira. Ve své knize *Hope or Disillusion* (Naděje nebo desiluze) Orwellovo dílo kritizuje. Poukazuje na skutečnost, že samotný název knihy, tedy 1984, předurčuje knihu k tomu, aby byla vnímána jako proroctví. Dodává ale, že společnost v knize je vyobrazena tak extrémně nereálným způsobem, že je jasné, že by ve skutečném roce 1984 společnost do takového stádia dojít reálně nemohla, což podle něj snižuje věrohodnost proroctví, které má kniha zvěstovat.²¹²

Osobně se přikláním k názoru, že Orwell své stěžejní dílo nezamýšlel jako proroctví. R. Carter a V. Durow totiž v předmluvě k vydání jedné edice knihy píší, že „název díla patrně vznikl z přesmyku posledních dvou čísel v číslovce 1948, což je rok, kdy Orwell knihu dopsal.“²¹³

4. 4. Využití Orwellových děl ve výuce ZSV

Jelikož je tato diplomová práce kompletována v rámci studia na fakultě pedagogické, bude její součástí také podkapitola pojednávající o možném využití Orwellových děl přímo ve výuce některých společenských věd. Důvodem pro zařazení této

²¹¹ MOYLAN, Thomas. *Scraps Of The Untainted Sky: Science Fiction, Utopia, Dystopia*. 2000, s. 123

²¹² GARRETT, J. C. *Hope or disillusion: three versions of utopia : Nathaniel Hawthorne, Samuel Butler, George Orwell*. 1984, s. 32

²¹³ CARTER, Roland. *Introduction to 1984 by G. Orwell*. 2000, s. 7

částí je i skutečnost, že jsem již jakožto středoškolský učitel výše rozebíraná díla do běžné výuky zařadil a mohu tedy sdílet mnou prožité zkušenosti z reálných hodin.

4. 4. 1. Politologie

Patrně nejširší využití by se Orwellovému dílu mohlo dostat při výuce politologie. Osobně jsem na Orwellovi stavěl hodinu, ve které jsem se studenty třetího ročníku rozebíral formy vlády, konkrétně totalitu. Věnoval jsem této problematice celkem čtyři vyučovací hodiny.

Jelikož studenti, zejména ti na prahu dospělosti, mají o tomto pojmu již určité povědomí, pracoval jsem v samém úvodu vyučovací jednotky s jejich prekoncepty. Studenty navrhované charakteristické rysy obou forem vlády jsem upravil a sepsal na tabuli, studenti paralelně do svých sešitů.

Následně jsem zapsané charakteristické rysy totalitních režimů rozebral tak, aby všichni studenti měli jasnější představu o dané problematice a než jsem jim promítl film *Farma zvířat*, zadal jsem jim úkoly, ve kterých měli kupříkladu ilustrovat rozdělení společnosti v totalitním režimu podle toho na základě Orwellovem nerovnoměrně vytvořeného světa na farmě, případně vysvětlit, jak je možné, že se Napoleonovi dařilo tak dlouho klamat ostatní zvířata a udržet si na farmě moc.

Po zhlédnutí snímku, který vyšel přesně na dvě vyučovací hodiny, následovala reflexe filmu, zasazení do historicko-politického kontextu a diskuse. Studenti nejprve popisovali jimi zachycené charakteristické rysy totality, následně se pozornost přesunula na totalitní státy (v minulosti SSSR a ČSSR + Severní Korea), o kterých jsem vedl výklad následovaný diskusí. Cílem této poslední části byla transformace pochopených a rozebraných aspektů totality z filmu do reálné historicko-politické roviny.

Zpětně hodnotím využití *Farmy zvířat* jako správný krok, jelikož forma bajky, je-li následována výkladem o reálných historicko-politických aspektech totality, je velmi nenásilným a pro žáky stravitelným nástrojem pro pochopení dané problematiky.

4. 4. 2. **Filosofie**

O Orwellovo dílo jsem se opíral také v hodině filosofie ve čtvrtém ročníku, kde jsme se zabírali pojmem svoboda. I v tomto případě jsem nejdříve pracoval s prekoncepty. Již samotná úvodní část hodiny, ve které jsme diskutovali o možných významech a konotacích slova svoboda, byla velmi podnětná, jelikož pro každého studenta svoboda znamenala něco jiného.

V následující části jsem studentům představil některé koncepty svobody vybraných politických filosofů, mimo jiné teorii Isaiaha Berlina, v níž hovoří o dvou pojetích svobody – pozitivní a negativní.²¹⁴

Po přiblížení vybraných teorií měli žáci ve skupinové práci za úkol vytvořit pravidla společnosti, v níž by byla co možná nejvíce omezena svoboda jednotlivce, zároveň by však tento útvar fungoval a měl svá pravidla, která určují oni z pozice vládnoucí elity. Ta má také z jimi navrženého společenského uspořádání co možná nejvíce profitovat a zbývajícím obyvatelstvem plně ovládat. Jádrem úkolu bylo zvážit, které svobody jednotlivcům ponechat a které odebrat, aby byly masy poslušné, zároveň však společnost jako celek ještě fungovala.

Úkol se ukázal býti náročnějším, než jsem původně zdálo, a to hlavně proto, že se nemohli ve skupinách shodnout, které svobody ponechat a které odejmout. V konečné fázi jsem jim představil Orwellův svět v *1984*, kde prakticky žádné svobody, ani svoboda myšlenky (což studenty překvapilo nejvíce), není ponechána.

²¹⁴ BERLIN, Isaiah. *Dva pojmy svobody*, in KIS, J. *Současná politická filosofie: sborník textů anglosaských autorů 20. století*. 1997, s. 50

Závěr

Ve své diplomové práci jsem si kladl za primární cíl pojednat o tom, kterak britský spisovatel George Orwell nazíral totalitu a jakým způsobem ji vyobrazoval a potažmo kritizoval ve svém díle.

Výše zmíněný cíl tvořil těžiště práce a byla mu věnována třetí, stěžejní část. V tomto celku je také přiblížen Orwellův život a politická orientace, jelikož tyto dva aspekty jsou klíčové jak z hlediska pochopení smyslu a záměru jeho děl, tak také výrazně přispívají k porozumění Orwellovu postoji k totalitarismu. Tato část práce také zahrnuje podkapitoly dotýkající se otázky správné interpretace Orwellova hlavního díla *1984* a také možností využití jeho odkazu a díla ve výuce společenských věd na středních školách.

Samotným jádrem této části a potažmo práce jakožto celku je analýza základních rysů totalitarismu v Orwellově díle, konkrétněji v titulech *Farma zvířat* a *1984*. Mezi tyto základní aspekty patří kupříkladu propaganda, tajná policie, obraz silného a neomylného vůdce či vykonstruované procesy a perzekuce nepřátel všeho druhu.

Tyto pilíře totalitní vlády, které Orwell ve svých dílech vyobrazuje, korespondují s předchozími částmi práce, jež poskytují teoretický rámec a zasazují analýzu těchto atributů do širšího kontextu.

Psaní této diplomové práce mě obohatilo v mnohém. Do ruky se mi dostalo velké množství neobyčejně zajímavých a podnětných knih, které prohloubily mé znalosti v rámci různých oborů. Při důkladnějším čtení Orwellových děl jsem měl možnost si plně vychutnat jeho neobyčejný literární styl a pozastavit se nad, dle mého soudu, naprosto geniálním způsobem, jakým se mu podařilo totalitu v samém jádru zachytit, vyobrazit a předat čtenáři tak neobyčejně poutavým způsobem.

Seznam použitých informačních zdrojů

ALBATS, Yevgenia. *The State Within a State: The KGB and Its Hold on Russia-Past, Present, and Future*. London: Farrar Straus & Giroux, 1994. ISBN 0374181047.

ANGUS, Ian. *The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell*. London: Harcourt, Brace & World, 1968. ISBN 4898531561.

ARENDDT, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva a banalita zla*. Praha: Mladá fronta, 1995. Souvislosti (Mladá fronta). ISBN 80-204-0549-6.

ARENDDT, Hannah. *Krise kultury: (4 cvičení v polit.myšlení.)*. Praha: Mladá fronta, 1994. Váhy (Mladá fronta). ISBN 80-204-0424-4.

ARENDDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. Praha: Oikoymenh, 1996. Oikúmené. ISBN 80-86005-13-5.

BEL, Germá. *Against the mainstream: Nazi privatization in 1930s Germany*. Barcelona, 2006.

BERLIN, Isaiah. *Dva pojmy svobody*, in KIS, J. *Současná politická filosofie: sborník textů anglosaských autorů 20. století*. Praha, 1997.

BOWKER, Gordon. *George Orwell*. London: Abacus, 2004. ISBN 0349115516.

BRACHER, Karl Dietrich. *The German Dictatorship*. New York: Penguin Books, 1970. ISBN 0-14-013724-6.

BRENDON, Piers. *The dark valley: a panorama of the 1930s*. New York: Random House, 2000. ISBN 0-375-40881-9.

BRENT, Jonathan. *Stalin's Last Crime*. London: Harper Collins Publishers, 2004. ISBN 9780060933104.

BRZEZINSKI, Zbigniew. *The permanent purge: politics in Soviet totalitarianism*. Cambridge: Harvard University Press, 1956. ISBN 5436186428

BURLEIGH, Michael. *Morální dilema: dějiny druhé světové války*. Praha: Academia, 2016. Historie (Academia). ISBN 978-80-200-2552-4.

BURLEIGH, Michael. *The Third Reich: a new history*. New York: Hill and Wang, 2001. ISBN 978-0-8090-9325-0.

BYNUM, Helen. *Spitting blood: the history of tuberculosis*. Oxford: Oxford University Press, 2012. ISBN 9780199542055.

CARTER, Roland. *Introduction to 1984 by G. Orwell*. London: Penguin Student Edition, 2000. ISBN 4821383154.

CONNELLY, Mark. *George Orwell: A Literary Companion*. Chicago: T&T Clarke, 2018. ISBN 8651351684.

CONQUEST, Robert. *The great terror: a reassessment*. 40th Anniversary ed. New York: Oxford University Press, 2008. ISBN 978-0-19-531700-8.

CRICK, Bernard. *George Orwell: A Life*. New York: Sutherland House, 2019. ISBN 3513182135.

ČERNÝ, Jindřich. *Osudy českého divadla po druhé světové válce: divadlo a společnost 1945-1955*. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1502-0.

EVANS, Richard. *The Coming of the Third Reich*. New York: Penguin Books, 2005. ISBN 0143034693.

FENBY, Jonathan. *Modern China: the fall and rise of a great power, 1850 to the present*. New York: Ecco, c2008. ISBN 978-0-06-166116-7.

FIGES, Orlando. *The Whisperers: Private Life in Stalin's Russia*. Boston: Penguin, 2002. ISBN 35-7895-13

FITZPATRICK, Sheila. *Everyday Stalinism: Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s*. London: Oxford University Press, 2000. ISBN 0195050010.

FRIEDRICH, Carl J. a Zbigniew BRZEZINSKI. *Totalitarian dictatorship and autocracy*. 2d ed., rev. Cambridge: Harvard University Press, 1965. ISBN 0674332598

FULBROOK, Mary. *A concise history of Germany*. 2nd ed. New York: Cambridge University Press, 2004. ISBN 9780521540711.

GARRETT, J. C. *Hope or disillusion: three versions of utopia : Nathaniel Hawthorne, Samuel Butler, George Orwell*. Christchurch, N.Z.: University of Canterbury Publications Committee, 1984. ISBN 9780900392344.

GELLATELY, Robert. *The Gestapo and German Society: Enforcing Racial Policy 1933-1945*. New York: Oxford University Press, 1992. ISBN 0198202970.

GREEN, Jonathon. *Newspeak: a dictionary of jargon*. Boston: Routledge & Kegan Paul, 1984. ISBN 0-7102-0673-9.

HAHNEL, Robin. *The ABCs of political economy: a modern approach*. Sterling, Va.: Pluto Press, 2002. ISBN 0-7453-1858-4.

HARRISON, George. *The India Office and Burma Office List*. London: Facsimile Publisher, 2017. ISBN 2354218685.

HAYEK, Friedrich A. von. *Cesta do otroctví*. 2. vyd. Přeložil Veronika MACHOVÁ. Brno: Společnost pro odbornou literaturu - Barrister & Principal, 2008. Studium (Barrister & Principal). ISBN 978-80-87029-32-9.

CHYTILEK, Roman a Jakub ŠEDO, ed. *Volební systémy*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2004. ISBN isbn80-210-3548-x.

JÜNGER, Ernst. *Chůze lesem*. Druhé, opravené vydání. Přeložil Miroslav PETŘÍČEK, přeložil Jiří NĚMEC. Praha: OIKOYMENH, 2018. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-249-3.

KAPLAN, Karel a PALEČEK Pavel. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno: Barrister & Principal, 2001. ISBN 80-85947-75-7.

KAPLAN, Karel. *Tábory nucené práce v Československu v letech 1948-1954*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1992. ISBN 8085270064.

KENEZ, Peter. *Cinema and Soviet Society: From the Revolution to the Death of Stalin*. London: Tauris Publishers, 2001. ISBN 56816284.

KERSHAW, Ian. *Hitler: 1836-1945*. Praha: Argo, 2004. Ecce homo. ISBN 80-7203-581-9.

- KHLEVNIUK, Oleg. *Stalin: new biography of a dictator*. New Haven: Yale University Press, 2015. ISBN 978-0-300-16388-9.
- LINZ, Juan. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London: Lynne Rienner Publishers, 2000. ISBN 1555878903.
- MOYLAN, Thomas. *Scraps Of The Untainted Sky: Science Fiction, Utopia, Dystopia*. London: Perseus, 2000. ISBN 8651688465.
- NOHLEN, Dieter a STÖVER Phillip. *Elections in Europe: a data handbook*. Baden-Baden, Germany: Nomos, 2010. ISBN 978-3-8329-5609-7.
- ORWELL, George a George PACKER. *Facing unpleasant facts: narrative essays*. Boston: Mariner Books, 2009. ISBN 9780156033138.
- ORWELL, George. *A Patriot After All 1940-1941*. London: Secker & Warburg, 1999. ISBN 8461359514.
- ORWELL, George. *Devatenáct set osmdesát čtyři*. Praha: Argo, 2015. ISBN 978-80-257-1479-9.
- ORWELL, George. *Farma zvířat*. Vyd. 6., V Argu 2. Přeložil Gabriel GÖSSEL. Praha: Argo, 2015. ISBN 978-80-257-1324-2.
- PETER, Adam. *Art of the Third Reich*. New York, 1992. ISBN 16168172.
- PIPES, Richard. *Russia under the Bolshevik regime*. New York: A.A. Knopf, 1993. ISBN 0394502426.
- PROCH, Francizsek. *Poland's way of the cross 1939-1945*. New York: Polish Association of Former Political Prisoners of Nazi and Soviet Concentration Camps, 1987. ISBN 5432168465.
- RHODES, Anthony. *Propaganda: The art of persuasion: World War II*. New York: Chelsea House Publishers, 1976. ISBN 468615684.
- RODDEN, John. *Understanding Animal farm: a student casebook to issues, sources, and historical documents*. Westport, Conn.: Greenwood Press, 1999. ISBN 978-0-313-30201-5.
- SHIRER, William L. *Vzestup a pád Třetí říše: dějiny nacistického Německa*. Přeložil Ludvík GRÉC. Praha: Tomáš Krsek, 2019. ISBN 978-80-906242-8-3.

SHIRER, William L. *Vzestup a pád Třetí říše: dějiny nacistického Německa*. Praha, 2019. ISBN 786563214

SCHLINGENSIEPEN, Ferdinand. *Dietrich Bonhoeffer 1906-1945: Martyr, Thinker, Man of Resistance*. London: Bloomsbury T&T Clark, 2010. ISBN 0567034003.

SCHMITT, Carl. *The concept of the political*. Chicago: University of Chicago Press, 1996. ISBN 0-226-73886-8.

SIEMENS, Daniel. *The making of a Nazi hero: the murder and myth of Horst Wessel*. New York: I.B. Tauris, 2013. ISBN 1780760779.

STANGNETH, Bettina. *Eichmann before Jerusalem: the unexamined life of a mass murderer*. New York: Alfred A. Knopf, 2014. ISBN 978-0-307-95967-6.

STANSKY, Peter. *The Unknown Orwell*. London: Alfred a Knopf, 1972. ISBN 4218654862.

TAYLOR, D. J. *Orwell: the life*. New York: H. Holt, 2003. ISBN 978-0805074734.

WEBER, Max. *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen: Mohr, 1980. ISBN 3-16-538521-1.

ZEJDA, Radovan. *Byl básníkem!: život a dílo Jana Zahradníčka*. Tišnov: Sursum, 2004. ISBN 80-7323-077-1.

Elektronické zdroje

1984 thoughtcrime? Does it matter that George Orwell pinched the plot? *Theguardian.com* [online]. [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/books/booksblog/2009/jun/08/george-orwell-1984-zamyatin-we>

About George Orwell. *Theguardian.com* [online]. [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/newsroom/orwell/story/0,,1048203,00.html>

Animal Farm Analysis. *Shmoop.com* [online]. [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: <https://www.shmoop.com/study-guides/literature/animal-farm/analysis#symbolism-imagery>

Animal Farm: A Beast Fable for Our Beastly Times. *Litkicks.com* [online]. [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: <https://www.litkicks.com/AnimalFarm>

Den, kdy začal proces s Rudolfem Slánským. *Stream.cz* [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.stream.cz/slavedny/10004217-den-kdy-zacal-proces-s-rudolfem-slanskym-20-listopad>

Diaries. *Newstatesman.com* [online]. [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: <https://www.newstatesman.com/books/2009/09/domestic-diaries-orwell-life>

Everything Within the State, Nothing Against the State, Nothing Outside the State: Toward the History of Everyday Life in Fascist Italy. *Villa La Pietra* [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://lapietra.nyu.edu/event/everything-within-the-state-nothing-against-the-state-nothing-outside-the-state-toward-the-history-of-everyday-life-in-fascist-italy/>

George Orwell. *British Library* [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.bl.uk/people/george-orwell>

Ideologická propaganda v ČS televizi. *Totalita.cz* [online]. [cit. 2020-02-17]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/ip/tp.php>

Ideologická propaganda. *Totalita.cz* [online]. [cit. 2020-02-20]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/ip/ip.php>

Nacisté v hledáčku - po stopě Adolfa Eichmanna. *Youtube.com* [online]. [cit. 2020-02-18]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=nm3As1ghON4&t=135s>.

Orwell and the Spanish Revolution. *International Socialism Journal* [online]. [cit. 2020-01-14]. Dostupné z: <http://pubs.socialistreviewindex.org.uk/isj62/newsinger.htm>

Propaganda. *Encyclopaedia Britannica* [online]. [cit. 2020-01-17]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/propaganda>

Před 25 lety zemřel obhájce liberalismu a thatcherismu F. A. von Hayek. *Forum24.cz* [online]. [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: <https://www.forum24.cz/pred-25-lety-zemrel-obhajce-liberalismu-a-thatcherismu-f-a-von-hayek/>

The History of Hell. *Independent* [online]. [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/the-history-of-hell-1567119.html>

The Principles of Newspeak. *Internetarchive.com* [online]. [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: <https://web.archive.org/web/20130217000821/http://www.newspeakdictionary.com/ns-prin.html>

THINKERS AT WAR – George Orwell. *Military History.org* [online]. [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: <https://www.military-history.org/articles/thinkers-at-war-george-orwell.htm>

Time. 2008. Dostupné také z: [www.time.com/200/100 books _complete list.html](http://www.time.com/200/100_books_complete_list.html)

Totalitarianism. *Encyclopaedia Britannica* [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/totalitarianism>

Volby v období 1946 - 1989. *Totalita.cz* [online]. [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/volby/volby.php>

Why did Hitler hate Jews. *Historyonthenet.com* [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.historyonthenet.com/why-did-hitler-hate-jews>

Závěrečná zpráva vyšetřovací komise Federálního shromáždění pro objasnění událostí 17. listopadu 1989. *Psp.cz* [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1990fs/tisky/t1236_01.htm